
KVINT RECIJE RUF I PROBLEM FUNKCIJA PRINCEPSA PRETORIJA I TRECENARIJA

QUINTUS RAECIUS RUFUS AND THE PROBLEM OF PRINCEPS PRAETORII AND TRECENARIUS

Rad tematizira natpis nadgrobnog spomenika kojega je *Trebia M. f. Procula* po oporuci podigla svome mužu Kvintu Reciju Rufu (*CIL* III, 2917 = 9985 = *ILS* 2647). Na njemu je zabilježeno da je *Q. Raecius Q. f. Rufus* služio kao *primus pilus* XII. legije *Fulminatae*, da je bio *trecenarij* i *princeps pretorija* te da je odlikovan za vojne zasluge u Judejskom ratu Vespazijana i Tita, ali i jednom od dva Trajanova Dačka rata. Autor raspravlja o njegovoj vojnoj karijeri, a najveću pozornost posvećuje funkcijama *trecenarija* i *princepsa pretorija*, koje još uvijek predstavljaju popriličnu nepoznanicu u stručnoj literaturi.

Ključne riječi: *Q. Raecius Rufus, primus pilus, trecenarius, princeps pretorii, speculatores.*

This paper discusses the funerary inscription which *Trebia M. f. Procula* in accordance with her last testament raised to her husband *Quintus Raecius Rufus* (*CIL* III, 2917 = 9985 = *ILS* 2647). It records that *Q. Raecius Q. f. Rufus* served as *primus pilus* in *legio XII Fulminata*, that he was *trecenarius* and *princeps praetorii*, decorated for military service in the Judean war of Vespasian and Titus, and in one of the Trajan's Dacian Wars. The author discusses his military career, with much attention given to the functions of *trecenarius* and *princeps praetorii*, which are still a substantially unknown concept in modern literature.

Keywords: *Q. Raecius Rufus, primus pilus, trecenarius, princeps pretorii, speculatores.*

UVOD

Epitaf kojim se komemorira Kvint Recije Ruf (Sl. 1-2, Appendix III. 5), vojnik iznimne vojne karijere, otkriven je još polovicom XIX. stoljeća u Zadru, a iako je od njegova otkrića do danas prošlo više od stoljeća i pol, nikada mu se nije posvetila zasebna znanstvena rasprava. Imajući na umu činjenicu da je riječ o iznimno važnom i zanimljivom epigrafskom spomeniku, i to ne samo u okvirima rimske Dalmacije, već i u okvirima širih rasprava o određenim pitanjima rimske vojne organizacije, podrobnija rasprava o njegovu sadržaju čini se sasvim opravdanom. U hrvatskoj znanstvenoj literaturi spominjao se samo u radovima koji su tematizirali znatno širu problematiku, stoga i ne čudi činjenica da se o nekim elementima njegova sadržaja uglavnom pisalo pogrešno.¹ No, u stranoj je literaturi bio predmetom rasprava o položajima princepsa pretorija i trecenarija, čija narav i danas – iako je ponuđeno nekoliko zanimljivih rješenja – nije razjašnjena na zadovoljavajući način.

Budući da je od zadnjih rasprava o ovim funkcijama prošlo i više od nekoliko desetljeća, osjeća se potreba za ponovnim sumiranjem dosadašnjih razmišljanja. Uzrok tomu nisu samo određene teorije koje treba detaljnije preispitati, već i novija saznanja koja nisu bila predmetom ranijih rasprava. Iako mi je prvotna namjera bila glavnu radu posvetiti spomeniku Kvinta Recija Rufa, odnosno njegovoj karijeri i njegovom društvenom statusu u okviru rimske Liburnije, najveći je dio rada ipak posvećen razmatranjima o vojnim funkcijama koje je on za života obnašao. Takvo nešto činilo se neophodnim, jer upravo su te funkcije (*princeps praetorii* i *trecenarius*) najveća nepoznanica koje donosi njegov nadgrobni epitaf. Da bismo pokušali razumjeti narav tih funkcija, neophodno je posvetiti i pažnju na izgubljeni natpis Marka Vetija Valenta iz Arimina, budući da je on jedina poznata osoba koja je obnašala iste funkcije kao i Kvint Recije Ruf. Sav korpus natpisa na kojima su zabilježene te (ali i neke druge) vojne funkcije nalazi se u dodatcima (Appendices I-III).

Q. Raecius Q. f. Rufus

Kao što je rečeno u uvodu, nadgrobni spomenik Kvinta Recija Rufa otkriven je sredinom XIX. stoljeća i to prilikom kopanja temelja tadašnje austrijske vojarne na čijem se mjestu danas nalazi Pomorska škola. Vrlo brzo je i publiciran i to u nekoliko navrata,² te je od tada bio predmetom više

1 Vidi: npr. M. Suić, 1981, 172-173, bilj. 88, 177; A. Kurilić, 1995, 69 = 2008, 64; 1999, 152; 1999a, 236 = 2008, 93.

2 Zanimljivo je da se u literaturi može pronaći podatak da je spomenik pronađen 1851. (D. Maršić, 2013, 390, 409, cat. 1), no te je godine zapravo prvi put objavljen (G. Henzen, 1851, 181; J. F. Neigebaur, 1851, 188; J. Arneth 1851, 310). Iako Carlo Federico Bianchi spominje kako se sjeća da je spomenik pronađen 1848. (C. F. Bianchi, 1883, 49), vjerojatnije je istini bliži navod Josepha Arnetha koji kaže da je pronađen u ožujku 1849. godine (J. Arneth, 1851, 310). Standardne epigrafske reference ovoga natpisa su *CIL III, 2917 = 9985 = ILS 2647*. Spomenik se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru (lapidarij na Forumu – taberna 2; inv. br. A10587).

INTRODUCTION

The epitaph that commemorates Quintus Raecius Rufus (Fig. 1-2, Appendix III. 5), a soldier with an exceptional military career, was discovered back in the mid-19th century in Zadar, and although from the time of its discovery to the present more than a century and a half has passed, a particular scientific discussion on the topic has not yet been undertaken. Keeping in mind the fact that it is a very important and interesting epigraphic monument, not only in terms of Roman Dalmatia, but also for conducting a wider debate on specific issues of Roman military organisation, a more detailed discussion on this subject seems quite justified. In Croatian scientific literature, it is mentioned only in works that address a much broader problem. Subsequently, and not surprising, such works have written erroneously about some elements of its content.¹ However, foreign literature has discussed the subject of the positions of *princeps praetorii* and *trecenarius*, where the topic even today has not been explained satisfactorily, though a number of interesting solutions have been offered.

Given that more than a few decades have passed since the last discussions on these functions, the general feeling is that of a need to re-summarise current thinking. The reason is not only should certain theories be examined in more detail, but also recent discoveries, which have not been the subject of previous discussions. Though my original intention was to devote most of the work to the monument of Q. Raecius Rufus, or to his career and social status in Roman Liburnia, nonetheless most of the work is devoted to considerations on military functions, which he had held during his life. Something like this seems necessary, as these functions (*princeps praetorii* and *trecenarius*) are the biggest unknowns found on his epitaph. In trying to understand the nature of these functions, attention should be directed to the lost inscription of Marcus Vettius Valens from Ariminum, as he is the only person who has held exactly the same functions, as did Q. Raecius Rufus. The entire corpus of inscriptions on which these military functions (and some others) have been recorded are found in the appendices (Appendices I-III).

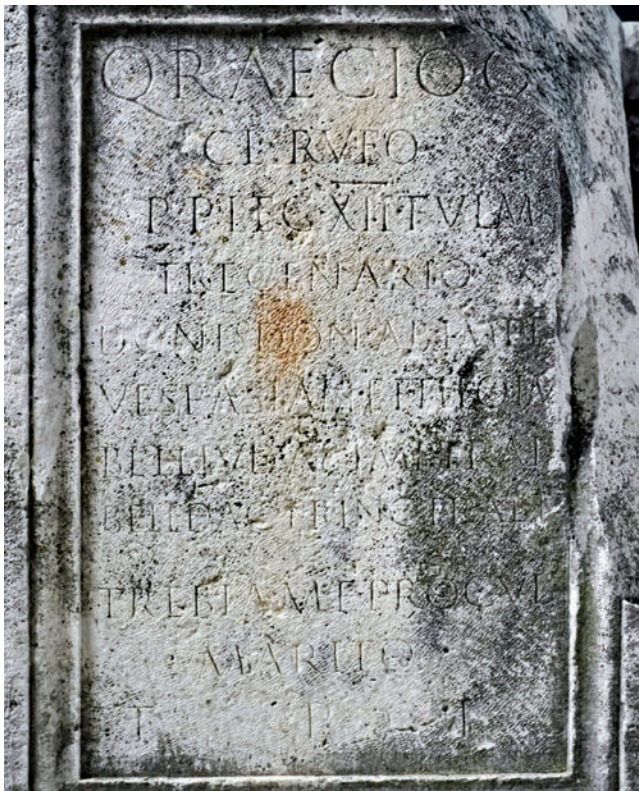
Q. Raecius Q. f. Rufus

As mentioned in the introduction, the funerary monument of Q. Raecius Rufus was discovered in the mid-19th century while excavating the foundations of the then Austrian barracks, where today's Maritime school is located. After that time, the finding was published very soon on a number of occasions,² and has since been the subject of discussions,

1 See: e.g. M. Suić, 1981, 172-173, Note. 88, 177; A. Kurilić, 1995, 69 = 2008, 64; 1999, 152; 1999a, 236 = 2008, 93.

2 Interestingly enough, the literature provides information that the monument was found in 1851 (D. Maršić, 2013, 390, 409, Cat. 1), but actually that was the year it was first published (G. Henzen, 1851, 181; J. F. Neigebaur, 1851, 188; J.

rimskim vitezom i pripadnikom lokalne municipalne aristokracije koji je obnašao čast edila i duovira Arbe te vrhovnog svećenika liburnskog carskog kulta.¹⁰ Da su *Raecii* bili jedna od vodećih lokalnih obitelji tijekom II. stoljeća, čiji je uspon utemeljen na ugledu kojega je Kvint Recije Ruf izgradio svojom vojnom karijerom, ali i na bračnoj vezi s Trebijima, svjedoči i podatak da je *C. Raecius Rufus*, za kojega se drži da je bio unuk Kvinta Recija Rufa, pripadao senatorskom staležu u doba Marka Aurelija.¹¹

Sa stajališta proučavatelja povijesti rimske provincije Dalmacije, gore navedene natuknice, iako slojevite i vrlo korisne, uglavnom predstavljaju glavninu podataka crpljenih iz natpisa Kvinta Recija Rufa. No, sa stajališta proučavatelja rimske vojne organizacije, njezine hijerarhije i naravi određenih vojnih položaja, o tom se natpisu ima još štošta reći. Iako se natpis nalazi i u dodacima, smatram da bi bilo primjereno donijeti ga i u glavnom dijelu teksta:

*Q(uinto) Raecio Q(uinti filio) / Cl(audia tribu) Rufo / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) XII Fulm(inatae) / trecenario / donis don(ato) ab Impe(ratore) / Vespasian(o) et Tito Im(peratore) / bell(o) lud(aico) ab Imp(eratore) Trai(ano) / bell(o) Dac(ico) princ(ipi) praet(orii) / Trebia M(arci) f(ilia) Procul(a) / marito / t(estamento) p(oni) i(ussit).*¹²

10 Usp. M. Glavičić, 2009, 61-62; I. Jadrić – Ž. Miletić, 2009, 83-88; I. Jadrić, 2012.

11 *CIL III*, 3116 = *ILS 3869*. Usp. R. Syme 1940, 229.

12 EDCS-28400168 navodi da se na kraju prvog retka nalazi slovo F, što je netočno jer je spomenik oštećen u gornjem desnom uglu (čak nedostaje gotovo cijela desna polovica slova Q). S druge strane HD058477 restituira natpis kao da je slovo F bilo dijelom originalnog teksta, no da danas

Slika 2. Natpisno polje spomenika Kvinta Recija Rufa

Figure 2. Inscription field on a monument of Q. Raecius Rufus

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

er, from the aspect of researching the Roman military organisation, its hierarchy and the nature of certain military positions, there is much more to say about the inscription. Although the inscription is placed in the Appendices, I consider it would be appropriate to present it in the main body of the text:

*Q(uinto) Raecio Q(uinti filio) / Cl(audia tribu) Rufo / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) XII Fulm(inatae) / trecenario / donis don(ato) ab Impe(ratore) / Vespasian(o) et Tito Im(peratore) / bell(o) lud(aico) ab Imp(eratore) Trai(ano) / bell(o) Dac(ico) princ(ipi) praet(orii) / Trebia M(arci) f(ilia) Procul(a) / marito / t(estamento) p(oni) i(ussit).*¹²

It mentions three military positions, and two references to military decorations obtained in wartime over a 30-year period. The first mentioned position – *primus pilus legionis XII Fulminatae* – represents the peak of the career of Q. Raecius Rufus.¹³ This high position could have been attained in several ways,¹⁴ but the second mentioned position of *trecenarius* – which is tied to the Praetorian Guard – points to the fact that Raecius came to the post of *primuspilus* by transferring from the Praetorian Guard.¹⁵ The last-mentioned position – that of the *princeps praetorii* – also referred to the position of a senior officer for which, at least in this case, the context of holding this position (i.e. in which *praetorium*) is not quite clear.¹⁶

Doyens of studying Roman military hierarchy – A. von Domaszewski and B. Dobson – stressed that Raecius' inscription was obviously incomplete, as all the positions mentioned on it were senior officer positions that were held after lengthy military service. This conclusion was

12 EDCS-28400168 states that the letter F sits at the end of the first line, which is incorrect because the monument is damaged at the top right corner (almost the entire right half of the letter Q is missing). On the other hand, HD058477 reads the inscription as if the letter F were part of the original text, but has been missing to this day: *Q(uinti) [f(ilio)]*. However, upon gaining a better view of the breadth of the inscription field and the structure of the first line, it seems more likely that the letter had not been carved at all (unless it was carved outside the inscription field or was significantly smaller), meaning that the filiation was depicted with a siglum of the pronoun referring to the father: *Q(uinti filio)*. In all the said restitutions, a note was made that that the letter R sits at the end of the fifth line and is part of Vespasian's appointment [*Impe(ratore)*], but also the letter R at the end of the sixth line as part of Titus' [*Imp(eratore)*]. Owing to the fact that the letters are not visible at all due to damage in the right margin of the inscription field, and due to the structure of the actual inscription, where the initial and final letter on each line is indented from the margin, it is my opinion that the letters were not part of the original inscription.

13 J. J. Wilkes, 1970, 533. Position of *primuspilus* is hierarchically higher than the function of *trecenarius*, which is evident from a comparative analysis with the inscriptions of soldiers who held both of these positions (see Appendix III). Cf. B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 107, 118-119.

14 Cf. B. Dobson, 1974, 403-407; 1978, 50-59; E. Birley, 1988, 206-220.

15 Cf. B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 106-107.

16 More information can be found further in the text.

Na njemu su sveukupno navedena tri vojna položaja, ali i dva navoda o dobivenim odlikovanjima u ratovima vremenski udaljenim više od 30 godina. Prvi spomenuti položaj – *primus pilus legionis XII Fulminatae* – ujedno predstavlja i vrhunac karijere Kvita Recija Rufa.¹³ Do tog visokog položaja moglo se doći na nekoliko načina,¹⁴ ali drugospomenuti položaj trecenarija – koji se veže uz pretorijansku gardu – ukazuje na činjenicu da je Recije do primipilata došao transferom iz pretorijanske garde.¹⁵ Zadnje spomenuti položaj – onaj princepsa pretorija – također je bio visoki časnički položaj za kojeg, barem u ovom slučaju, nije sasvim jasno u kojem je kontekstu (odnosno u kojem pretoriju) obnašan.¹⁶

Doajeni proučavanja rimske vojne hijerarhije – A. von Domaszewski i B. Dobson – naglasili su da je Recijev natpis očito nepotpun, jer su svi položaji spomenuti na njemu bili viši časnički položaji koji su se obnašali nakon poduzetog vojnog staža. Takav su zaključak izveli iz činjenice da je Kvinta Recija Rufa odlikovao Vespazijan i Tit za zasluge u Judejskom ratu ali i Trajan za zasluge u jednom od njegova dva Dačka rata, tako da nije izgledno da je bilo koji od ovih položaja obnašao tijekom Judejskog rata, jer razlika od 30 godina između obnašanja položaja princepsa pretorija i trecenarija po svemu sudeći nije moguća.¹⁷ No, takva situacija nije čudna, jer su se na natpisima centuriona često izostavljali podaci o položajima prije centurionata, dok se isticanje odlikovanja na epigrafskim spomenicima relativno često razdvajalo od konteksta u kojem su dobivena, tako da je katkada nemoguće razabrati na kojem su položaju zaslužena.¹⁸

Sasvim je moguće, a rekao bih i izgledno da je Kvint Recije Ruf obnašao niz funkcija koje – očito radi lapidarnosti spomenika – nisu naglašene na natpisu i koje je obnašao u razdoblju od Judejskog rata do napredovanja u viši časnički kadar.¹⁹ Nažalost, takva je situacija s epigrafskim

based on the fact that Q. Raecius Rufus was decorated by Vespasian and Titus for merit gained in the Judean war, but also from Trajan for merit gained in one of his Dacian wars. Hence, it is unlikely that he held any of these positions during the Judean War because a span of 30 years between the holding the position of *princeps praetorii* and that of *trecenarius* is not possible.¹⁷ However, this may not have been unusual, because information on positions before the centurionate were often left out of the inscriptions of centurions, while highlighting awarded decorations on epigraphic monuments was often separated from the context in which they were received, hence sometimes it is impossible to discern in which position they were awarded.¹⁸

It is entirely possible, and in my opinion most likely to note that Q. Raecius Rufus held a number of positions that – obviously due to the lapidary characteristics of the monument – are not highlighted on the inscription and which he held in the period from the Judean war to the promotion to a senior officer cadre.¹⁹ Unfortunately, such is a situation with the epigraphic sources; while tending to be extremely precise in describing career succession and are rich in information, they can be also disorderly and scarce. As it currently stands, *legio XII Fulminata* did not participate in Trajan's Dacian wars, hence obviously Raecius' transfer from the Praetorian Guard to the legionary centurionate occurred after one of the Dacian campaigns.²⁰ Unfortunately, even though we have two timeline indicators that could suggest certain conclusions in the general reconstruction of his career; however, this intention would require resorting to certain parallels and assumptions, which in this case is exceptionally ungrateful. His inscription has been addressed by many prominent and meritorious scientists, but unfortunately, none of them has had anything more to add other than what has already been said. Nonetheless, what I find most interesting in this inscription and what actually is most intriguing about him, are the positions of *trecenarius* and *princeps praetorii*. A number of discussions have already addressed this topic and have offered several theories, some of which have never been subjected to more detailed criticism. Therefore, this paper aims to include current thought about these military functions, and offer personal opinions, if such a thing is possible.

nedostaje: *Q(uinti) [f(ilio)]*. No, boljim pogledom na širinu natpisnog polja te strukturu prvog retka izglednijim se čini da to slovo uopće nije bilo uklesano (osim ako nije bilo uklesano izvan natpisnog polja ili je bilo znatno umanjeno), odnosno da je filijacija bila izražena samo siglom očeva prenomena: *Q(uinti filio)*. U svim navedenim restitucijama navedeno je i da se na kraju 5. retka nalazi slovo R kao dio Vespazijanova imenovanja [*Imper(atore)*], ali i slovo R na kraju 6. retka kao dio Titova [*Imper(atore)*]. Radi činjenice da ta slova uopće nisu vidljiva uslijed oštećenja desne margine natpisnog polja, ali i zbog strukture samog natpisa gdje je početno i završno slovo svakoga retka odmaknuto od margine, smatram da navedena slova nisu bila dijelom originalnog teksta natpisa.

- 13 J. J. Wilkes, 1970, 533. Položaj primipila hijerarhijski je viši o funkcije trecenarija, što je jasno vidljivo iz komparativne analize s natpisima vojnika koji su obnašali oba spomenuta položaja (v. Appendix III). Usp. B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 107, 118-119.
- 14 Usp. B. Dobson, 1974, 403-407; 1978, 50-59; E. Birley, 1988, 206-220.
- 15 Usp. B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 106-107.
- 16 O tome više u daljnjem tekstu.
- 17 A. Domaszewski, 1908, 99, bilj. 2; B. Dobson, 1978, 225. Naravno, ne treba posebno naglasiti da su se obojica, osim svojim neupitnim poznavanjem problematike rimske vojne hijerarhije, koristili i komparativnom analizom s vojnicima iste ili slične karijere (usp. ponajprije Appendix III. 2, ali i Appendix III. 7 i Appendix III. 12 gdje se javlja konstrukcija *princeps castrorum* umjesto *princeps praetorii*).
- 18 V. A. Maxfield, 1981, 49.
- 19 B. Dobson, 1978, 226 navodi da je vjerojatno bio centurion pretorijanske garde tijekom Judejskog rata, dok I. Petis, 2007, 132 tvrdi isto, ali za Dački rat.

- 17 A. Domaszewski, 1908, 99, Note. 2; B. Dobson, 1978, 225. Of course, there is no need to place particular emphasis that both of them, besides their unquestionable knowledge on the topic of Roman military hierarchy, also used a comparative analysis of soldiers who had possessed the same or similar career (cf. primarily Appendix III. 2, and Appendix III. 7 and Appendix III. 12 where the expression *princeps castrorum* appears instead of *princeps praetorii*).
- 18 V. A. Maxfield, 1981, 49.
- 19 B. Dobson, 1978, 226 states that he was probably a centurion of the Praetorian Guard during the Judean War, whereas I. Petis, 2007, 132 claims the same, but for the Dacian war.
- 20 B. Dobson, 1978, 226. For information about *legio XII Fulminata* see E. Ritterling, 1924-1925, Col. 1705-1710; F. Bertrandy – B. Rémy, 2000; N. Pollard – J. Berry, 2012, 162-165.

vrelima – dok s jedne strane znaju biti iznimno precizna u karijernom slijedu te bogata podacima, s druge znaju biti ispremiješana i oskudna. Kako trenutno stoje stvari, XII. legija *Fulminata* nije sudjelovala u Trajanovim dačkim kampanjama, stoga je očito da se Recijev transfer iz preto-rijanske garde u legijski centurionat dogodio nakon jedne od dačkih kampanja.²⁰ Nažalost, iako posjedujemo dva vremenska repera koja bi mogla uputiti na određene zaključke u široj rekonstrukciji njegove karijere, ipak bi u takvom naumu morali posezati za određenim paralelama i pretpostavkama, što je u ovom slučaju iznimno nezahvalno. Njegov su natpis tematizirali mnogi ugledni i zaslužni znanstvenici, no nažalost, nitko od njih nije mogao reći ništa više od onoga što je već spomenuto. No, ono što smatram najzanimljivijim na tom natpisu i što me je zapravo najviše zaintrigiralo oko njega, jesu položaji trecenarija i princepsa pretorija. O njima je posvećeno nekoliko rasprava te ponuđeno nekoliko različitih teorija od kojih neke nikada nisu podvrgnute detaljnijim kritikama. Stoga mi je cilj priložiti dosadašnji tijek misli oko tih vojnih funkcija, ali i ponuditi vlastito mišljenje, ako takvo što uopće bude moguće.

Princeps praetorii

Položaj princepsa pretorija zabilježen je na iznimno malom korpusu epigrafskih spomenika (Appendix II). Srećom, za razliku od položaja trecenarija, taj je položaj barem djelomično razjašnjen jer je na osnovi nekoliko natpisa izvjesno da se javlja u uredu provincijskog namjesnika, odnosno da je na čelu pretorija provincijskog namjesnika bio *princeps praetorii* (Appendix II. 3, 5), koji je i sam imao svoje osoblje (Appendix II. 4, 6, 7).²¹ No, problem koji se veže za ovu funkciju jest njegova interpretacija u slučaju Kvinta Recija Rufa i Marka Vetija Valenta (Appendix II. 1, 2 = III. 2, 5), za koje je Domaszewski smatrao da su bili princepsi careva, a ne namjesnikova pretorija.²² Pri tome je važno napomenuti da je interpretacija tog položaja uglavnom bila bazirana na različitim verzijama čitanja natpisa M. Vetija Valenta, čiji je najveći problem činjenica da je poznat samo iz prijepisa iz XV. stoljeća. Upravo radi toga, autori koji su se bavili tim natpisom činili su određene korekcije u njegovom čitanju, a smatram da su upravo te korekcije, odnosno moguća pogreška u čitanju jednog dijela natpisnog sadržaja stvorile pomutnju u interpretaciji položaja princepsa pretorija u slučaju Kvinta Recija Rufa i Marka Vetija Valenta.

Valja ponoviti da je M. Vetije Valent jedina poznata osoba na čijem su natpisu zabilježene sve funkcije kao i one na natpisu Kvinta Recija Rufa, stoga smatram da bi mala digresija vezana uz sumiranje dosadašnjih interpretacija njegove

Princeps praetorii

The position of *princeps praetorii* has been recorded on a very small corpus of epigraphic monuments (Appendix II). Fortunately, unlike the position of *trecenarius*, the position has been expounded somewhat, given that on the basis of several inscriptions, it becomes clear that it appears in the provincial governor's office, i.e. at the head of the provincial governor's *praetorium* was the *princeps praetorii* (Appendix II. 3, 5), who also had his own staff (Appendix II. 4, 6, 7).²¹ Nonetheless, the problem linked to this position is its interpretation in the case of Q. Raecius Rufus and M. Vettius Valens (Appendix II. 1, 2 = III. 2, 5), which in the opinion of Domaszewski were the *principes* in the Emperor's, not the governor's *praetorium*.²² Importantly, the interpretation detailing this position was mainly based on the different versions of reading the inscription of M. Vettius Valens, with the biggest problem being that it is known solely from a 15th-century transcript. Precisely because of this, the authors dealing with this inscription have made certain corrections in reading it, and it is my opinion that it is precisely these corrections, or possible error in reading part of the inscription content, that has created confusion in interpreting the position of the *princeps praetorii* in case of Q. Raecius Rufus and M. Vettius Valens.

It is worth again mentioning that M. Vettius Valens is the only person on whose inscription all positions are recorded, as is the case with those on the inscription of Q. Raecius Rufus. Therefore, I consider that a small digression relating to a summary of the current interpretation of his career would certainly serve well in this discussion. The inscription is given in the appendices (Appendix III. 2), so that on this occasion only content from 8th to 10th lines is given:

...*princip(i) / praetori(i) leg(ionis) XIII Gem(inae) ex trecenario [p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI / Victr(icis)...*

According to the restitution that Eugen Bormann presents in *CIL XI*, the sequence of the positions was presented as follows: ... *princeps praetorii legionis XIII Geminae - ex trecenario - primus pilus legionis VI Victricis*. Bormann has recounted all the earlier literature that talks about this inscription, but his own reading of it is based on Mommsen's earlier remark in which he inserted the letters PP in the ninth line of the inscription.²³ Given that none of the sources mentions the position of *princeps praetorii legionis*, Mommsen saw another legionary centurion in that position, i.e. a legionary princeps (*princeps prior legionis*, or just *princeps legionis*),²⁴ having found a parallel in the entry of Vegetius that the *princeps legionis* was assigned the task of organising all legionary administrative tasks.²⁵ Thus, according to him, the expression

20 B. Dobson, 1978, 226. O XII. legiji Fulminati v. E. Ritterling, 1924-1925, col. 1705-1710; F. Bertrand - B. Rémy, 2000; N. Pollard - J. Berry, 2012, 162-165.

21 B. Rankov, 1999, 19.

22 A. Domaszewski, 1908, 101.

21 B. Rankov, 1999, 19.

22 A. Domaszewski, 1908, 101.

23 *CIL XI*, 395.

24 Th. Mommsen, 1881, 231.

25 *Veg. Mil.*, II, 8: *Ad quem in legione prope omnia, quae ordinanda sunt, pertinent.*

karijere svakako poslužila u ovoj raspravi. Natpis se nalazi u dodacima (Appendix III. 2), tako da ovom prilikom donosim samo sadržaj od 8. do 10. retka:

...*princip(i) / praetori(i) leg(ionis) XIII Gem(inae) ex trec(enario) [p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI / Victr(icis)*...

Prema restituciji koju Eugen Bormann donosi u XI. svešku *CIL*-a, redosljed položaja donesen je na način: ...*princeps praetorii legionis XIII Geminae - ex trecenario - primus pilus legionis VI Victricis*. Bormann je naveo svu raniju literaturu koja je tematizirala ovaj natpis, no njegovo vlastito čitanje bazirano je na ranijoj Mommsenovoj opasci u kojoj je on ubacio slova PP u devetom retku natpisa.²³ Budući da ni jedno vrelo ne spominje položaj *princeps praetorii legionis*, Mommsen je u tom položaju vidio drugog centuriona legije, odnosno legijskog princepsa (*princeps prior legionis*, ili samo *princeps legionis*),²⁴ našavši paralelu u navodu Vegetija da je *princeps legionis* bio zadužen za organizaciju svih administrativnih poslova legije.²⁵ Tako je prema njemu konstrukcija *princeps praetorii legionis* proizašla iz Valentova vezivanja uz pretorij legijskog legata koje bi samo po sebi značilo brigu o administrativnim poslovima legije.

No, s mišljenjem Mommsena nije se složio A. von Domaszewski koji je u svom čuvenom djelu „Die Rangordnung des römischen Heeres“ ponovno napravio korekciju Valentova natpisa ubacivši centurionsku oznaku „7“ između riječi *praetori(i)* i *leg(ionis)*, odvojivši time položaj princepsa pretorija od legijskog konteksta:

princip(i) praetori(i) - [7(centurioni)] leg(ionis) XIII Gem(inae) - ex trec(enario) - [p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI / Victr(icis).²⁶

Domaszewski je istom prilikom ukazao da je položaj princepsa pretorija postojao i u namjesnikovu uredu,²⁷ no da u slučaju Vetija Valenta (ali i Recija Rufa) – s obzirom na njegovu karijeru koja je bila vezana u carevu gardu – položaj princepsa pretorija treba vezati uz pretorijansku gardu te da je Valent kasnije premješten na položaj centuriona XIII. legije. Naravno, Domaszewski nije stao samo na tome, već je svojoj teoriji dao i potporan usporedbom karijera Vetija Valenta i Recija Rufa s karijerom M. Tilijs Rufa (Appendix III. 12, usp. i Appendix III. 24), koji je prije legijskog centurionata bio *princeps castrorum* i *trecenarius* u carevoj gardi. Budući da je M. Tilijs Ruf svoju karijeru gradio u drugoj polovici 2. stoljeća, a Vetije Valent i Recije Ruf u 1. te početkom 2. stoljeća, Domaszewski je s pravom zaključio da

princeps praetorii legionis was derived from Valens' reference to the *praetorium* of the legionary legate, which meant taking care of the administrative duties of a legion.

Nonetheless, disagreeing with the opinion of Mommsen is A. von Domaszewski, who in his famous book *Die Rangordnung des Heeres römischen* again carries out a correction to Valens' inscriptions by inserting the centurion designation "7" between the words *praetori(i)* and *leg(ionis)*, thus separating the position of the *princeps praetorii* from the legionary context:

princip(i) praetori(i) - [7(centurioni)] leg(ionis) XIII Gem(inae) - ex trec(enario) - [p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI / Victr(icis).²⁶

Domaszewski also pointed out that the position of *princeps praetorii* existed in the governor's office,²⁷ but in the case of M. Vettius Valens (and Q. Raecius Rufus), with regard to his career which was tied to the imperial guard, the position of *princeps praetorii* should be linked to the Praetorian Guard, and that Valens later became a centurion of *legio XIII Gemina*. Of course, Domaszewski did not stop there, but his theory received additional support when comparing the career of M. Vettius Valens and Q. Raecius Rufus with the career of M. Tilius Rufus (Appendix III. 12, and cf. Appendix III. 24), who before being a legionary centurion was a *princeps castrorum* and *trecenarius* in the Praetorian Guard. Given that M. Tilius Rufus built his career in the second half of the 2nd century, and M. Vettius Valens and Q. Raecius Rufus in the 1st and the early 2nd century, Domaszewski has rightly concluded that the position of *princeps praetorii* in the Emperor's office was the forerunner to the position of *princeps castrorum*, and that it involved identical positions, which depending on the period of history had different titles.²⁸ This debate should include the inscription of L. Velius Prudens (Appendix III. 7), which in a sense had almost an identical career as did M. Vettius Valens, except that his inscription, erected at the time of Hadrian, contains the expression *princeps castrorum*. In regard to its dating, Domaszewski's theory still seems probable.

However, B. Dobson has repeatedly discussed Domaszewski's theory. He has concluded that the only sure *princeps praetorii* was that in the governor's office, and that such a position within the Emperor's office has no firm evidence.²⁹ Nonetheless, it becomes obvious that his thinking was somewhat influenced by A. Passerini who, following Domaszewski and becoming involved in the discussion on the inscription on the catapult-shield found at Cremona

23 *CIL* XI, 395.

24 Th. Mommsen, 1881, 231.

25 Veg. *Mil.*, II, 8: *Ad quem in legione prope omnia, quae ordinanda sunt, pertinent.*

26 A. Domaszewski, 1908, 101.

27 A. Domaszewski, 1908, 97-98.

26 A. Domaszewski, 1908, 101.

27 A. Domaszewski, 1908, 97-98.

28 A. Domaszewski, 1908, 101.

29 B. Dobson, 1955, 326-328; A. Domaszewski – B. Dobson, 1967, XXV-XXVI; B.

Dobson – D. J. Breeze, 1969, 119; B. Dobson, 1978, 161.

je položaj *princeps praetorii* u carevom uredu bio preteča položaja *princeps castrorum*, odnosno da je riječ o identičnim položajima koji se ovisno o vremenu drugačije nazivaju.²⁸ U tu raspravu treba uključiti i natpis L. Velija Prudenta (Appendix III. 7), koji je u određenom smislu imao gotovo identičnu karijeru kao i Vetije Valent, osim što se na njegovu natpisu – inače podignutom u doba Hadrijana – javlja konstrukcija *princeps castrorum*. S obzirom na dataciju, teorija Domaszewskog i dalje se čini realnom.

Ipak, o teoriji Domaszewskog u više je navrata raspravljao B. Dobson. On je zaključio da je jedini siguran princeps pretorija onaj u namjesnikovu uredu te da za isti položaj unutar careva ureda jednostavno nema čvrstih dokaza.²⁹ No, očito je da je na njegovo razmišljanje pomalo utjecao A. Passerini koji je, slijedeći Domaszewskog i uključivši u raspravu natpis s oplate katapulta pronađenog kod Kremone (Sl. 3),³⁰ zaključio da je i ranije spomenuta Mommsenova teorija – u određenom smislu – mogla biti ispravna.³¹

Na oplati je navedena *legio IIII Macedonica* kojoj je pripadala opsadna sprava, da bi u redcima ispod bio naveden konzulski par koji datira natpis u 45. godinu, zatim ime tadašnjeg namjesnika provincije Germanije Gaja Vibija Rufina, a naposljetku i ime Gaja Horacija čija titula nije potpuno sačuvana (*princ p...*). Passerini je restituciju *princ(ipe) p[raet(orii)]* H. Dessaua prihvatio bez imalo dvojbe, zaključivši da je Gaj Horacije bio *princeps* IV. legije pripojen namjesnikovu uredu čime je njegovoj tituli pridodana riječ *praetorii*. No, Passerini je ipak napravio previd u svojoj tvrdnji, jer je potvrdu Mommsenove teorije tražio ni manje ni više nego u restituciji koju je Dessau donio na osnovu Mommsenova rada.³² Još pri prvoj objavi spomenute oplate F. Barnabei je istakao da je Gaj Horacije mogao biti *princeps prior* ili *princeps posterior legionis IIII Macedonicae*,³³ stoga restitucija *princ(ipe) p[raet(orii)]* nikako ne može biti sigurna, a samim time ni potvrda da su legijski princepsi bili pripajani namjesnikovom uredu i imali titulu *princeps praetorii*. Štoviše, navod Vegecija da je drugi centurion legije (*princeps prior*) bio zadužen za

(Fig. 3),³⁰ concluded that the previously mentioned Mommsen's theory could be correct in a sense.³¹

The inscription refers to *legio IIII Macedonica* to which the catapult belonged. In the lines below the pair of consuls is mentioned dating the inscription to the year 45 AD, followed by the name of C. Vibius Rufinus – the governor of the province of Germania, and finally the name of C. Horatius, whose title is not completely preserved (*princ p...*). Passerini accepted the restitution *princ(ipe) p[raet(orii)]* of H. Dessau without any doubts, concluding that C. Horatius was a *princeps* of *legio IIII Macedonica* attached to the governor's office, where the word *praetorii* was added to his title. Nevertheless, Passerini made an oversight in his claim, as he sought a confirmation of Mommsen's theory through the restitution that Dessau presented based on Mommsen's work.³² Even in the first publication of the mentioned catapult-shield, F. Barnabei pointed out that C. Horatius could have been a *princeps prior* or *princeps posterior legionis IIII Macedonicae*.³³ Therefore restitution *princ(ipe) p[raet(orii)]* cannot be claimed with certainty, and consequently neither the confirmation that the legionary *principes* were joined to the governor's office nor that they had the title *princeps praetorii*. Moreover, the claim by Vegetius that the second centurion of the legion (*princeps prior*) was responsible for the administrative organisation of legions would principally suggest restitution *princ(ipe) p[ri(ore)]*.

The link between the governor and the mentioned centurion on the catapult-shield from Cremona need not have been caused by the fact that C. Horatius was a member of the governor's office, but instead, that as a centurion in charge of the logistical and administrative functions within the legion he was in his place at the time when the catapult was inaugurated. His name is stated in the ablative case after the names of the consuls and provincial governor, which presumes the conclusion that the link between the centurion and the governor was equivalent to his link with the consuls. As mentioned earlier, Passerini's thesis about C. Horatius joining the *praetorium* of the governor of Germania also influenced Dobson, who in the case of M. Vettius Valens, concluded that as a centurion of *legio XIII Gemina* he was attached to the office of the governor of Pannonia,

28 A. Domaszewski, 1908, 101.

29 B. Dobson, 1955, 326-328; A. Domaszewski – B. Dobson, 1967, XXV-XXVI; B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 119; B. Dobson, 1978, 161.

30 ILS 2283 = EDCS-31200130. U ovom je slučaju Passerini očito spojio teoriju Mommsena i Domaszewskog tvrdeći da je legijski princeps koji bi bio pripojen namjesnikovu uredu imao titulu princeps praetorii legionis.

31 A. Passerini, 1946, 589-590.

32 Mommsen je prvo izjednačio položaj princepsa pretorija s princepsom legije (Th. Mommsen, 1881, 231), a zatim nakon objave oplate iz Kremone intervenirao restitucijom *princ(ipe) p[raet(orii)]* (Th. Mommsen 1888, col. 56. Usp. i R. Cagnat, 1888, 29 i d.), stoga je na osnovu njegova rada H. Dessau (ILS 2283) uvrstio restituciju: *Leg(ionis) IIII Mac(edonicae) / M(arco) Vinicio / II // Tauro Stat[ili]o / Corvino [co(n)]s(ulibus) / C(aio) Vibio Rufino leg(ato) / C(aio) Horatio [---]o princ(ipe) p[raet(orii)]*. Glavni problem njihove teorije krije se u činjenici da je ranije prevladavalo mišljenje da je riječ o oplati vojne blagajne, stoga se Gaja Horacija identificiralo kao centuriona s određenim administracijskim dužnostima pri namjesnikovom uredu. Da je riječ o sasvim drugačijoj naravi te oplate, odnosno da je riječ o dijelu artiljerijske sprave pokazao je gotovo stoljeće kasnije D. Baatz, 1980.

33 F. Barnabei 1887, 210-211.

30 ILS 2283 = EDCS-31200130. In this case, Passerini apparently combined Mommsen's theory with Domaszewski's claiming that the legionary princeps, who was attached to the governor's office, carried the title *princeps praetorii legionis*.

31 A. Passerini, 1946, 589-590.

32 Mommsen was the first to equate the position of *princeps praetorii* with the legionary princeps (Th. Mommsen, 1881, 231). After the catapult-shield from Cremona was published, he intervened with the restitution *princ(ipe) p[raet(orii)]* (Th. Mommsen 1888, Col. 56. Cf. also R. Cagnat, 1888, 29 ff.). Based on his work, H. Dessau (ILS 2283) included the restitution *Leg(ionis) IIII Mac(edonicae) / M(arco) Vinicio / II // Tauro Stat[ili]o / Corvino [co(n)]s(ulibus) / C(aio) Vibio Rufino leg(ato) / C(aio) Horatio [---]o princ(ipe) p[raet(orii)]*. The main problem in their theory is the dominant view that the bronze sheet from Cremona was a military chest-shield, thus Caius Horatius was identified as a centurion with certain administrative duties in the governor's office. Almost a century later, D. Baatz showed that the shield had a completely different purpose, meaning that it was part of a catapult (D. Baatz, 1980).

33 F. Barnabei 1887, 210-211.

Slika 3. Oplata katapultula iz Kremone

Figure 3. Catapult-shield from Cremona

preuzeto s / taken from: <http://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?bild=PH0003860>

administrativnu organizaciju legije prije bi upućivao na restituciju *princ(ipe) p[ri(ore)]*.

Veza između namjesnika i navedenog centuriona na oplati iz Kremone nije morala biti uzrokovana činjenicom da je Gaj Horacije bio pripadnik namjesnikova ureda, već štoviše, da je on kao centurion zadužen za logističke i administrativne poslove unutar legije bio na svom mjestu u trenutku kada je sprava inaugurirana te se njegovo ime navodi u ablativu nakon navoda konzula i namjesnika provincije, što predmnijeva zaključak da je veza centuriona s namjesnikom bila jednaka kao i njegova veza s konzulima. Kao što sam ranije napomenuo, Passerinijeva teza o priključivanju Gaja Horacija namjesniku Germanije utjecala je i na Dobsona koji je u slučaju M. Vettija Valenta zaključio da je on kao centurion XIII. legije bio priključen uredu namjesnika provincije Panonije te da se u tome krije narav konstrukcije *princeps praetorii legionis XIII Geminae*.³⁴

which in fact reveals the nature of the expression *princeps praetorii legionis XIII Geminae*.³⁴

Summarising the interpretation and correction involving the inscription of M. Vettius Valens, first Mommsen's then those of von Domaszewski, as well as the conclusion by B. Dobson on Valens joining the governor's *praetorium*, mention should be given to one more, which I believe could resolve the doubts about the controversial expression. It is the correction of Bartolomeo Borghesi, who even back in 1834 pointed out that the grapheme "l" in the word *praetori* should be separated from the actual expression, and that it should be treated as the designation of a centurion [*praetor + 7(centurioni)*].³⁵

According to this interpretation, there would be no need for inserting the centurion designation referred to by A. von Domaszewski and the question relating to the position of the *princeps praetorii* in the case of M. Vettius Valens and Q. Raecius Rufus could be solved. The centurion designation, which on the inscriptions looks like an Arabic numeral 7, is very easy to replace with the grapheme l, especially if it involves a person who saw the inscription and rewrote it in the 15th century. Given the context of Valens' career, a restitution based on the remark by Borghesi

34 B. Dobson, 1955, 331; 1978, 198-199.

34 B. Dobson, 1955, 331; 1978, 198-199.

35 B. Borghesi, 1872, 65.

Sumirajući tumačenja i korekcije oko natpisa M. Vetija Valenta – najprije one Mommsenove, zatim i one von Domaszewskog, ali i zaključak B. Dobsona o pripajanju Valenta namjesnikovu pretoriju – valjalo bi napomenuti još jednu, za koju smatram da bi mogla riješiti nedoumice oko dvojbene konstrukcije. Naime, još je davne 1834. godine, Bartolomeo Borghesi naglasio da slovo „I“ u riječi *praetori* valja odvojiti od same konstrukcije ta da ga zapravo treba tretirati kao centurionsku oznaku [*praetor + 7(centurioni)*].³⁵

Prema takvoj interpretaciji, uopće ne bi bilo potrebe za ubacivanjem centurionske oznake A. von Domaszewskog i dalo bi se razriješiti pitanje funkcije princepsa pretorija u slučajevima Vetija Valenta i Recija Rufa. Centurionsku oznaku – koja na natpisima izgleda kao arapska brojka 7 – vrlo je lako zamijeniti za grafem I, posebice ako je riječ o osobi koja je natpis vidjela i prepisala u XV. stoljeću. Uzimajući u obzir kontekst Valentove karijere, izglednijom mi se čini restitucija bazirana na opasci Borghesija: *princip(i) praetor(ii) <7(centurioni)=I>leg(ionis) XIII Gem(inae) - ex trec(enario) -[p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI Victr(icis)*.³⁶

Iako su sve ove intervencije bazirane na spekulaciji, a originalno je stanje nažalost izgubljeno, smatram da bi ovakva interpretacija dvojbenog djela natpisa M. Vetija Valenta imala više smisla jer se na natpisu Kvinta Recija Rufa konstrukcija *princeps praetorii* javlja izvan konteksta legije, ali i zbog činjenice da nigdje drugdje nije zabilježen položaj *princeps praetorii legionis*. U prilog takvom razmišljanju ide i relativno nedavno pronađeni žrtvenik kojeg je u Transdierni postavio legijski centurion i princeps pretorija Antonije Maksim i koji nedvojbeno pokazuje da se za legijskog centuriona priključenog namjesnikovu uredu koristi konstrukcija *centurio legionis - princeps praetorii*, odnosno – dva su položaja navedena jedan nakon drugoga u pravilnom sljedovanju. Da je kojom prilikom M. Vetije Valent služio u namjesnikovu uredu, na njegovu bi spomeniku vjerojatnije pisalo *7(centurioni) leg(ionis) XIII Gem(inae) princip(i) praetori(i)*, a ne *princip(i) praetori(i) leg(ionis) XIII Gem(inae)*. Stoga još jednom treba naglasiti da u ovom slučaju valja prihvatiti opaske Borghesija i Domaszewskog. Prema tome, smatram da ovu funkciju – u slučaju Kvinta Recija Rufa i Marka Vetija Valenta – bez dvojbe valja vezati uz carev, a ne namjesnikov pretorij.

Očigledno je da ključnu nesuglasicu u ovom slučaju predstavlja pojam pretorija (*praetorium*), koji je isprva – u doba Republike – označavao šator vrhovnog magistrata. Kasnije, kada se u doba Carstva osnivaju stalni vojni

seems more likely: *princip(i) praetor(ii) <7(centurioni)=I>leg(ionis) XIII Gem(inae) - ex trec(enario) -[p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI Victr(icis)*.³⁶

Though all these interventions are based on speculation, and the original state unfortunately has been lost, it is my opinion that this interpretation of the inconclusive work on the inscription of M. Vettius Valens makes more sense because the expression *princeps praetorii* on the inscription of Q. Raecius Rufus occurs outside the context of the legion, and due to the fact that the position *princeps praetorii legionis* is not recorded anywhere else. In support of these considerations is the relatively recent discovery of an altar placed in Transdierna by a legionary centurion and *princeps praetorii* Antonius Maximus, which undoubtedly indicates that the legionary centurion connected to the governor's office used the expression *centurio legionis - princeps praetorii*, i.e. two positions are listed one after the other in a regular sequence. Had M. Vettius Valens on any occasion served in the governor's office, his monument would probably read *7(centurioni) leg(ionis) XIII Gem(inae) princip(i) praetori(i)*, not *princip(i) praetori(i) leg(ionis) XIII Gem(inae)*. Hence, once again I must stress that in this case, the remarks by Borghesi and Domaszewski should be accepted. Consequently, I consider that this function, in the case of Q. Raecius Rufus and M. Vettius Valens, without doubt should be linked to the Emperor's *praetorium* and not the governor's.

It is clear that a key disagreement in this case is grounded in the term *praetorium*, which at first, in the days of the Republic, marked a supreme magistrate's tent. Later, during the time of the Empire when permanent military camps were established, it indicated the apartment of legionary legates and auxiliary commanders; the Emperor's main headquarters, as well as the headquarters of the provincial governor.³⁷ However, what is the governor's office if not a small version of the Emperor's office in Rome. Therefore, it comes as no surprise that a centurion's function in charge of governor's *praetorium* stemmed from the same named function in the Emperor's *praetorium* (which in turn is derived from a legionary organization). After all, most military positions in the governor's office also existed in the Emperor's office.³⁸ A very good example that mentions the Emperor's *praetorium* is a military diploma from the time of Vespasian, issued to L. Ennius Ferox, a soldier of *cohors VI praetoria*.³⁹ It specifically states that Vespasian released speculators who served in his *praetorium* (*nomina speculatorum qui in praeto/rio meo militaverunt...*), and after them he mentions the soldiers who served in nine praetorian and four urban cohorts. Something similar is evident in

35 B. Borghesi, 1872, 65.

36 Sintagma *7(centurio) leg(ionis) XIII Gem(inae) ex trec(enario)*, prema Borghesiju i Mommsenu označava direktno imenovanje pretorijanskog trecenarija u zvanje legijskog centuriona (nedvojbeno jednog od primorum ordinum): B. Borghesi, 1872, 65; Th. Mommsen, 1881, 244.

36 The expression *7(centurio) leg(ionis) XIII Gem(inae) ex trec(enario)*, according to Borghesi and Mommsen indicates a direct appointment of a praetorian *trecenarius* to the position of legionary centurion (*undoubtedly* one of the *primi ordines*): B. Borghesi, 1872, 65; Th. Mommsen, 1881, 244.

37 L. Keppie, 1996, 102 = 2000, 100.

38 Cf. position by A. Domaszewski, 1908, 19-37.

39 *CL* XVI, 21.

logori, označava stan zapovjednika legijskih i pomoćnih postrojbi, ali i glavno sjedište samog cara, kao i sjedište ureda provincijskih namjesnika.³⁷ No što je namjesnikov ured ako ne mala kopija carevog ureda u Rimu, stoga ne bi trebalo čuditi da je funkcija centuriona zaduženog za organizaciju namjesnikova ureda proizašla iz istoimene funkcije u carevoj gardi (koja je opet proizašla iz legijske organizacije). Uostalom, većina vojnih položaja u namjesnikovom uredu javlja se i u carevom.³⁸ Vrlo dobar primjer u kojemu se spominje carev pretorij jest vojnička diploma iz vremena Vespazijana, izdana L. Eniju Feroku – vojniku VI. pretorijanske kohorte.³⁹ Na njoj se izričito navodi da Vespazijan otpušta spekulatore koji su služili u njegovu pretoriju (*nomina speculatorum qui in praetorio meo militaverunt...*), da bi nakon njih spomenuo i vojnike koji su služili u devet pretorijanskih i četiri gradske kohorte. Slična je stvar i s počasnim natpisom A. Virgija Marsa, na kojem se spominje da je bio *tribunus militum in praetorio divi Augusti et Tiberi Caesaris Augusti cohortium XI et III praetoriarum*.⁴⁰ Cjelokupnom carevom gardom upravljao je prefekt pretorija (*praefectus praetorio*),⁴¹ stoga bi logičnim bilo razmotriti opciju da je on pod svojim zapovjedništvom imao osobu koja je bila zadužena za rješavanje administrativnih poslova carevog zapovjednog sjedišta i koja je nosila titulu *princeps praetorii*. Po uzoru na tu funkciju očito je proizašla i istoimena funkcija u uredu provincijskog namjesnika.

Sve u svemu, teorija A. von Domaszewskog i dalje mi se čini najupečatljivijom – da je položaj princepsa pretorija zabilježen kako u carevom, tako i u uredu provincijskih namjesnika. Pogledamo li bolje *cursus* vojnika na kojima se spominje položaj princepsa pretorija, nema dvojbe da je taj položaj predstavljao jedan od najviših centurion-skih rangova u postrojbama grada Rima. Usporedbe radi, taj je položaj u modernom shvaćanju vojne hijerarhije bio viši časnički položaj, a onodobna analogija može se pronaći u položajima centuriona prve kohorte u legiji (*primi ordines*) koji su imali viši status od centuriona ostalih legijskih kohorti.

Trecenarius

Ako kojim slučajem položaj princepsa pretorija predstavlja nerazjašnjenu stvar, što tek reći za funkciju trecenarija. Tim više što je taj položaj zabilježen na relativno brojnom korpusu natpisa, a sve što se u novijoj literaturi može za njega reći jest da je riječ o nerazjašnjenom položaju čak i danas.⁴²

the honorary inscription of A. Virgus Marsus, where is stated that he was *tribunus militum in praetorio divi Augusti et Tiberi Caesaris Augusti cohortium XI et III praetoriarum*.⁴⁰ The entire Emperor's guard was managed by the *praefectus praetorio*,⁴¹ hence it would be logical to consider the option that he, under his command, had a person who was in charge of administrative affairs at the Emperor's headquarters who carried the title *princeps praetorii*. It becomes obvious that the example of this function led to the establishment of the respective function in the *praetorium* of the provincial governor.

Overall, A. von Domaszewski's theory still seems the most striking, i.e. that the position of *princeps praetorii* was noted not only in the *praetorium* of the provincial governor, but also in the *praetorium* of the Emperor. Having a closer look at the *cursus* of the soldiers on whom the position of *princeps praetorii* is mentioned, there is no doubt that the position represented one of the most senior centurions in the units in the city of Rome. By comparison, the position in the modern understanding of military hierarchy was the position of a senior officer, and the analogy can be found in the positions of centurions of first cohort in the legion (*primi ordines*) who had a higher status than centurions of other legionary cohorts.

Trecenarius

If by any chance the position of *princeps praetorii* represents an unresolved issue, what then can be said of the function of *trecenarius*. Even more so, since the position was recorded on a relatively large corpus of inscriptions, and all that can be said in recent literature is that it has remained an unexplained position to this day.⁴² Scientific literature has treated this topic quite a lot, and a number of interesting solutions have been proposed, which still have their supporters and critics. In fact, in an attempt to elucidate the function, there are two main theories, which in principle are completely opposed to each other.

The first theory, constructed by A. von Domaszewski, and essentially based on Mommsen's earlier conclusions, is that *trecenarius* was the highest-ranking centurion of the Emperor's guard, who obviously commanded 300 soldiers according to the etymology of the word.⁴³ The great contribution by A. von Domaszewski lies in the fact that only he dared to presume which 300 soldiers, and offered the answer: 300 speculators.⁴⁴

Another theory quite contrary to what Mommsen and Domaszewski claimed, was offered by J. C. Mann who came to the conclusion that the term *trecenarius* does not

37 L. Keppie, 1996, 102 = 2000, 100.

38 Usp. položaje kod A. Domaszewski, 1908, 19-37.

39 *CIL* XVI, 21.

40 *AE* 1978, 286 = *AE* 1996, 513.

41 S. Bingham, 2013, 60.

42 B. Campbell, 1994, 51. Ovu funkciju svakako valja razlikovati od funkcije prokuratora u rangu trecenarija, koju je očito Reciju pripisala A. Kurilić, smjestivši ga na osnovi nje u viteški stalež (v. bilj. 1).

40 *AE* 1978, 286 = *AE* 1996, 513.

41 S. Bingham, 2013, 60.

42 B. Campbell, 1994, 51. This function should certainly be differentiated from the functions of a procurator at the level of *trecenarius*, which was obviously attributed to Raetius by A. Kurilić, and based on its function placing it in the equestrian order (see Note 1).

43 Th. Mommsen, 1881, 242-245.

44 A. Domaszewski 1895, 92-93; 1908, 99.

O ovoj se temi dosta pisalo u stručnoj literaturi, a predloženo je i nekoliko zanimljivih rješenja, koja još uvijek imaju svoje pobornike i kritičare. Zapravo, u pokušaju razjašnjenja ove funkcije postoje dvije glavne teorije koje su u svom načelu sasvim suprotne jedna drugoj.

Prvu je izgradio A. von Domaszewski, a ona je u biti bazirana na ranijim Mommsenovim zaključcima da je *trecenarij* bio najviše pozicionirani centurion careve garde, koji je, sudeći prema etimologiji riječi, očito zapovijedao s 300 vojnika.⁴³ Veliki doprinos A. von Domaszewskog krije se u činjenici da se on jedini usudio pretpostaviti kojih je to 300 vojnika bilo, a ponuđeni odgovor bio je: 300 spekulatora.⁴⁴

Druga teorija je sasvim suprotna od onoga što su tvrdili Mommsen i Domaszewski, a iznio ju je J. C. Mann koji je došao do zaključka da se pojam *trecenarius* uopće ne odnosi na vojni položaj, već na indikaciju ranga, nešto poput izraza *consularis* ili *primipilaris*.⁴⁵

Pitanje koje se nameće samo po sebi jest: može li se ijedna od dvije teorije dokazati (ili pak osporiti), ali i preispitati koja je od njih vjerojatnija (ako je ijedna)? U tom pogledu valja napomenuti da je preispitivanje ovog slučaja nužno, jer se sve češće u modernim radovima spomene samo jedna od dvije teorije, i to često kao sigurna stvar.⁴⁶ A činjenica jest da su stvari daleko od sigurnog.

Trecenarius – teorija Domaszewskog i njezine kritike

Zaključak Domaszewskog uglavnom se temelji na nekoliko činjenica:

1. Na natpisu *CIL X, 6674* (Appendix I. 3) hijerarhijski se navode centurioni postrojbi grada Rima, a na najvišem položaju nalazi se *centurio speculatorum*. Budući da se taj položaj kasnije gubi s natpisne građe, Domaszewski je funkciju *trecenarija* povezao s mogućom rekonstrukcijom pretorijanske garde nakon koje zapovjedništvo nad spekulatorima potpada pod novoosnovanu funkciju *trecenarija*. Očito je da je potvrdu za takav slijed događaja vidio u činjenici da je u onim slučajevima kada je donesen puni *cursus* *trecenarija*, vidljiva jasna hijerarhija prema kojoj je taj položaj viši od svih ostalih centurionata u postrojbama grada Rima. Nadalje, imajući na umu da je u ranije doba najviši položaj među centurionima rimskih postrojbi imao *centurio speculatorum*, logično je bilo vidjeti položaj *trecenarija* kao reformiranu verziju prethodnog.⁴⁷

apply to a the military position, but indication of rank, something like the expressions *consularis* or *primipilaris*.⁴⁵

The question that is posed is, can any of these two theories be proven (or disproved), or re-examined as to which one of them is more likely (if any)? In this regard, a note should be made that re-examining this case is necessary, because increasingly, modern works often mention only one of the two theories, and often as a sure thing.⁴⁶ The fact is that things are far from certain.

Trecenarius – Domaszewski's theory and its critics

Domaszewski's conclusion is mainly based on several facts:

1. The inscription *CIL X, 6674* (Appendix I. 3) lists hierarchically centurions belonging to the units of the City of Rome, and the most senior position was *centurio speculatorum*. Given that this position was later lost from the inscriptions, Domaszewski links the function of *trecenarius* to the possible reconstruction of the Praetorian Guard, after which the command of the speculators falls under a newly established function of *trecenarius*. Obvious evidence for this sequence of events is based on the fact that in for cases when the full *cursus* of *trecenarii* was passed, there is a clearly visible hierarchy according to which this position is higher than all other centurionates in the units of the city of Rome. Furthermore, bearing in mind that in earlier times the most senior position among the centurions of Rome was held by *centurio speculatorum*, it is logical to see the position of *trecenarius* as a reformed version of the previous one.⁴⁷

2. Domaszewski supported his thoughts on the matter with another fact, which related to Tacitus' statement about the events that preceded Galba's murder, where in the praetorian cohort that betrayed Galba and sided with Otho there were evidently 24 speculators.⁴⁸ When Augustus had founded the Praetorian Guard, it consisted of 9 cohorts, but somewhat later, the number increased to 12, which meant that there were 288 speculators, or approximately 300 in the Emperor's Guard.⁴⁹

3. Taking into account the fact that speculators in the first century comprised the inner selection of the Emperor's personal guard,⁵⁰ Domaszewski linked their number to the statement from Appian that during a meeting in Bononia

43 Th. Mommsen, 1881, 242-245.

44 A. Domaszewski 1895, 92-93; 1908, 99.

45 J. C. Mann, 1983.

46 Npr. kao sigurnu činjenicu da je *trecenarius* zapovijedao s 300 spekulatora navode Y. Le Bohec, 1994, 20-21 i P. Southern, 2007, 117. S druge strane C. Petolescu, 1995, 246 i F. Matei-Popescu, 2010, 101, kao sigurnu stvar navode teoriju J. C. Manna. Zanimljivo je i primijetiti da Matei-Popescu čak ispravlja J. Kolenda (J. Kolendo, 1998, 60-61, no. 5) u tvrdnji da je *trecenarij* zapovijedao s 300 spekulatora te ga ispravljiva tvrdeći da je zapravo riječ o osobi koja je prošla kroz tri centurionska razreda postrojbi grada Rima. Taj slučaj najbolje odražava kakvu je pomutnju stvorio slučaj *trecenarija*, posebno kad se tvrdnje Domaszewskog ili Manna uzmu zdravo za gotovo.

47 A. Domaszewski 1908, 99.

45 J. C. Mann, 1983.

46 For example, a sure fact that a *trecenarius* commanded 300 speculators is supposed by Y. Le Bohec, 1994, 20-21, and P. Southern, 2007, 117. On the other hand, C. Petolescu, 1995, 246 and F. Matei-Popescu, 2010, 101, support J. C. Mann's theory as a sure thing. Interestingly enough, Matei-Popescu even corrects J. Kolendo (J. Kolendo, 1998, 60-61, no. 5) in the claim that *trecenarius* commanded 300 speculators, and makes a correction by claiming that it was actually a person who had gone through three centurion grades in the units of the City of Rome. The case best reflects the confusion created by the *trecenarius* case, especially when the assertions of Domaszewski or Mann are taken at face value.

47 A. Domaszewski 1908, 99.

48 Twenty-three declared Otho Emperor (Tac. *Hist.* I, 27), and one of them betrayed Galba (Tac. *Hist.* I, 35).

49 A. Domaszewski, 1895, 92.

50 Cf. M. P. Speidel, 1994, 33-35; R. Cowan, 2014, 32-33.

2. Svoja je razmišljanja Domaszewski podupro i drugom činjenicom, a ona je vezana za navode Tacita o događajima koji su prethodili Galbinom ubojstvu, gdje su u pretorijanskoj kohorti koja je izdala Galbu i stala na stranu Otona očito bila 24 spekulatora.⁴⁸ Kada je August osnovao pretorijansku gardu, ona se sastojala od 9 kohorti, no nešto kasnije brojka se povećala na 12, što bi značilo da je u carevoj gardi bilo 288 spekulatora, odnosno oko 300.⁴⁹

3. Uzimajući u obzir činjenicu da su spekulatori u I. stoljeću činili najuži izbor careve osobne garde,⁵⁰ Domaszewski je njihov broj povezao i s navodom Apijana da su prilikom sastanka u Bononiji, Oktavijan i Marko Antonije imali osobnu pratnju od po 300 vojnika.⁵¹ Budući da su spekulatori tijekom I. stoljeća služili kao najbliža i najelitnija careva garda – koja ga je pratila u svim prigodama – podatak da je u kasnorepublikansko doba Oktavijana i Marka Antonija u jednoj formalnoj prigodi pratilo po 300 vojnika svakako može uputiti na zaključak da je u doba Carstva bilo 300 spekulatora, no ovdje ipak moramo pristupiti s određenom dozom opreza jer govorimo o dva različita razdoblja rimske povijesti.

Teorija Domaszewskog je s vremenom dobila svoje pobornike, među kojima posebno valja spomenuti Marcela Durrya, koji je njegovu teoriju pokušao poduprijeti i činjenicom da se na jednoj otpusnoj listi (*laterculus*) pretorijanske kohorte spominju dva spekulatora u polovici centurije,⁵² došavši do zaključka da je svakoj pretorijanskoj kohorti pripadala turma od 24 do 30 spekulatora, odnosno da je ukupan broj spekulatora u carevoj gardi varirao između 240 i 300.⁵³ No, teorija Domaszewskog je, naspram pobornicima, ipak naišla na veći broj kritičara, posebno onih pozitivističkog stava. Među njima posebno valja izdvojiti Alfreda Passerinija i Manfreda Claussa.

Passerini je analizirajući epigrafsku građu upozorio na često zbrkani kontekst u kojem se javlja izraz *trecentarius* te naglasio da nije sigurno da on ima ikakve veze sa spekulatorima, ali i da se najranije zabilježen položaj *trecentarija* javlja prije nego zadnji spomen centuriona spekulatora, čime je u pitanje doveo prvu činjenicu teorije Domaszewskog.⁵⁴ Clauss je s druge strane, analizirajući Tacita, zaključio da 24 spekulatora na koje se poveo Domaszewski, uopće ne moraju pripadati jednoj kohorti te došao do zaključka da se navodi Tacita ne mogu uzeti kao temeljna činjenica da je spekulatora bilo oko 300, čime je u pitanje doveo drugi potporanj

Octavian and Mark Antony each had a personal escort of 300 soldiers.⁵¹ Given that during the first century the speculators served as the closest and most elite of the Emperor's guard, accompanying him on all occasions, the information that in the late Republican period, Octavian and Mark Antony were accompanied by 300 soldiers during a particular formal occasion, can certainly lead to the conclusion that there were 300 speculators in the time of the empire. Nonetheless, the matter should be approached with a certain degree of caution as it entails two different periods of Roman history.

In time, Domaszewski's theory eventually received more supporters, amongst whom mention should be given to Marcel Durry, who endeavoured to support the theory using the fact that on a particular discharge list (*laterculus*) of a praetorian cohort, there is mention of two speculators in half of a *centuria*,⁵² leading to the conclusion that each praetorian cohort had a *turma* of 24-30 speculators, and that the total number of speculators in the Emperor's Guard varied between 240 and 300.⁵³ However, Domaszewski's theory, as opposed to the supporters, encountered a growing number of critics, especially those nurturing a positivist attitude. Among them, particularly worth mentioning, are Alfred Passerini and Manfred Clauss.

Having analysed epigraphic material, Passerini cautions on the existence of an often confusing context in which the term *trecentarius* appears, and stresses that it is not certain whether it had anything to do with speculators, and that the earliest recorded position of a *trecentarius* appears before the last mentioning of a centurion of speculators, thus putting in doubt the first premise of Domaszewski's theory.⁵⁴ On the other hand, in analysing Tacitus, Clauss concluded that 24 speculators referred to by Domaszewski, do not necessarily have to belong to a cohort, and therefore arrives to the conclusion that the citations of Tacitus should not be accepted as a fundamental fact that there were about 300 speculators, thus bringing into question the second pillar supporting upon which Domaszewski theory is based.⁵⁵ He also commented on M. Durry's thesis, having analysed the mentioned *laterculus* and asserted that the facts concerning the other cohorts was quite the opposite of that which Durry assumed as the basis for his theory, and that the number of discharged speculators on the discharge lists cannot be taken as a reference of their total number.⁵⁶

Nevertheless, regardless of how much Passerini and Clauss conducted their detailed critical analysis, their conclusion unfortunately remains that A. von Domaszewski's theory does not have enough reliable and firmly substantiated evidence.

48 Dvadeset trojica su Otona proglasili carem (Tac. *Hist.* I, 27), a jedan je zavarao Galbu (Tac. *Hist.* I, 35).

49 A. Domaszewski, 1895, 92.

50 Usp. M. P. Speidel, 1994, 33-35; R. Cowan, 2014, 32-33.

51 App. *BC.* IV, 2; A. Domaszewski, 1908, 99, bilj. 3.

52 *CIL* VI, 32638.

53 M. Durry, 1938, 109.

54 A. Passerini, 1939, 89-96; 1946, 590-591.

51 App. *BC.* IV, 2; A. Domaszewski, 1908, 99, Note 3.

52 *CIL* VI, 32638.

53 M. Durry, 1938, 109.

54 A. Passerini, 1939, 89-96; 1946, 590-591.

55 M. Clauss, 1973, 49-51.

56 M. Clauss, 1973, 51-52.

teorije Domaszewskog.⁵⁵ Dapače, osvrnuo se i na tezu M. Durrya, analizirajući pri tome spomenuti *laterculus* gdje je utvrdio da je činjenično stanje ostalih kohorti sasvim suprotno od onog kojeg je Durry uzeo kao osnovu za svoju teoriju te da se broj otpuštenih spekulatora na otpusnim listama nikako ne može uzeti kao reprezentativan broj pri pitanju njihovog ukupnog broja.⁵⁶

No opet, koliko su god Passerini i Clauss pristupili iscrpnom kritičkom analizom, njihov zaključak nažalost samo staje na činjenici da za teoriju A. von Domaszewskog nema dovoljno pouzdanih i čvrsto utemeljenih dokaza.

Trecenarius – teorija J. C. Manna

Rad J. C. Manna, kako on sam kaže u uvodu, bio je nastavak ranijeg rada kojeg potpisuju B. Dobson i D. J. Breeze u kojem su autori zaključili kako na položaj *trecenarija* treba gledati otprilike kao na položaj prvog centuriona legije, odnosno da je riječ o najvišem centurionskom položaju gradskih postrojbi, baš kao što je i položaj primipila bio najviši u legijskim postrojbama.⁵⁷ Dobson i Breeze su pri tome analizirali i način na koji je *trecenarijat* naveden na natpisima (npr. *trecenarius Augusti*, *trecenarius* ili *CCC; ex trecenario; trecenarius legionis; trecenarius cohortis praetoriae; primus pilus / praefectus castrorum ex trecenario*), ali i primijetili da *trecenarijatu* – u slučajevima kada je navedena detaljnija karijera *trecenarija* – uvijek prethode centurionati u urbanim i/ili pretorijanskim kohortama ili je osoba bila oslovljena kao *trecenarij* pretorijanske kohorte. Zanimljiva je i njihova opaska da je primipilat među *trecenarijima* najčešće postizan nakon jednog centurionata u legiji, osim ako, kao u slučaju L. Emilija Paterna (Appendix III. 6; ali i L. Lelija Fuska, Appendix III. 13), čin *trecenarija* nije držan skupa s legijskim centurionatom.⁵⁸ Za ovu potonju opciju, još je Mommsen tvrdio da nije moguća te da je konstrukcija *trecenarius legionis* mahom uzrokovana pogreškama prepisivača natpisa,⁵⁹ no u slučaju L. Lelija Fuska (Appendix III. 13), čiji je spomenik sačuvan, stvarno se spominje konstrukcija *centurio trecenarius legionis*, na što je još upozorio Passerini.⁶⁰ Ipak, postoji realna mogućnost (posebice radi ostalog sadržaja tog natpisa, ali i usporedbe s ostalim natpisima *trecenarija*) da je došlo do pogreške klesara (umjesto *CCC 7 LEG* uklesano je *7 CCC LEG*).

Upravo ovdje uskače teorija J. C. Manna koji je radi različitih varijacija, ali i katkada čudnog konteksta u kojem javlja izraz *trecenarius*, zaključio da se ne radi o položaju ili titulu, već o indikaciji ranga poput termina *primipilaris* i

Trecenarius - theory by J. C. Mann

The work by J. C. Mann, as he himself says in the introduction, was a continuation of earlier work of B. Dobson and D. J. Breeze, in which the authors concluded that the position of *trecenarius* should be viewed approximately as the position of a first centurion of a legion, and that it was the most senior centurion position amongst the Rome units, just as the position of *primuspilus* was the most senior amongst the legionary centurions.⁵⁷ Dobson and Breeze analysed the way *trecenariate* was mentioned on the inscriptions (e.g. *trecenarius Augusti*, *trecenarius* or *CCC; ex trecenario; trecenarius legionis; trecenarius cohortis praetoriae; primus pilus / praefectus castrorum ex trecenario*), but also noted that *trecenariate* – in cases when the career of a *trecenarius* is mentioned in more detail – always follows the centurionate in urban and/or praetorian cohorts or the person was addressed as a *trecenarius* of praetorian cohort. Their remarks are also interesting in that the *primipilate* was usually attained amongst the *trecenarii* after a centurionate in the legion, unless, as was the case with L. Aemilius Paternus (Appendix III. 6; and also L. Laelius Fuscus, Appendix III. 13), the rank of *trecenarius* was not held together with that of a legionary centurionate.⁵⁸ In regard to this latter option, even Mommsen has argued that this was not possible, and that the expression *trecenarius legionis* mainly came about due to a mistake made by a copyist.⁵⁹ But in the case of L. Laelius Fuscus (Appendix III. 13), whose monument has been preserved, the expression *centurio trecenarius legionis* is actually cited, for even Passerini had cautioned.⁶⁰ However, there is a real possibility (especially in regard to the remaining inscription content, and due to comparisons with other inscriptions of *trecenarii*) that the stonemason had made a mistake (instead of *CCC 7 LEG* he carved *7 CCC LEG*).

Here the theory of J. C. Mann emerges who, due to variations, and sometimes on account of a strange context in which the term *trecenarius* occurs, concluded that it does not refer to a position or title, but an indication of rank such as the term *primipilaris* and *consularis*. The answer to the question as to what kind of rank, was found in the fact that the inscriptions depicting a lengthy military career, always cited *trecenarius* after several centurionates in Rome units, in regular sequence. As Mann has mentioned, given that a person could hold the centurionate in three different grades of Rome units – in which the lowest positions were *centurio statores* and *centurio cohortis vigilum* (first grade), then *centurio cohortis urbanae* (second grade), and finally *centurio cohortis praetoriae* (third grade) – Mann concluded that the term *trecenarius* referred to those centurions who had gone through all three grades. This would mean that the term *trecenarius*

55 M. Clauss, 1973, 49-51.

56 M. Clauss, 1973, 51-52.

57 B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 118-119.

58 B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 119.

59 Th. Mommsen, 1881, 243.

60 A. Passerini, 1939, 91-92.

57 B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 118-119.

58 B. Dobson – D. J. Breeze, 1969, 119.

59 Th. Mommsen, 1881, 243.

60 A. Passerini, 1939, 91-92.

consularis. Odgovor na pitanje kakav bi to bio rang, našao je u činjenici da se na natpisima s podužom vojnom karijerom, trecenarijat uvijek javlja nakon nekoliko centurionata u gradskim postrojbama, i to pravilnim slijedom. Budući da je, kako tvrdi Mann, osoba mogla obnašati centurionat u tri različita razreda gradskih postrojbi – pri kojoj bi najniži položaji bili *centurio statorum* i *centurio cohortis vigilum* (prvi razred), zatim *centurio cohortis urbanae* (drugi razred) te naposljetku *centurio cohortis praetoriae* (treći razred) – Mann je zaključio da izraz *trecenarius* označava one centurione koji su prošli kroz sva tri navedena razreda. To bi značilo da se trecenarijem može nazivati osobu koja je po tri puta zapovijedala s po 100 vojnika, i to u različitim centurionskim razredima postrojbi grada Rima.⁶¹ Pravu potvrdu takvog zaključka tražio je u paraleli s karijerama viteških časnika koji su nakon obnašanja dužnosti u tri različita razreda vojnog zapovjedništva (*tres militiae equestres*), koristili izraze *tribus militiis perfunctus*, *a militiis* i sl.⁶²

Trecenarius – kritika Mannove teorije

Mannovu teoriju prihvatili su mnogi autori, uglavnom tvrdeći da je vjerojatnija od one koju je iznio Domaszewski, no do sada nije bila podvrgnuta nikakvoj kritici. Smatram da bi se Mannova teorija činila sasvim uvjerljivom da nema jedne velike prepreke, a to je sama etimologija riječi *trecenarius* koja je bez sumnje izvedena od broja *trecenti* i koja se zasigurno mora vezati uz broj 300, a nikako uz konstrukciju koja označava „tri puta po 100“. Ako usporedimo taj izraz s položajima prokuratora u rangu kvingenarija, centenarija, ducenarija i trecenarija – koji su nazvani po visini godišnje plaće, logičnim se čini da izraz *trecenarius* treba striktno vezati uz brojku koju predstavlja. Štoviše, paralela koju je Mann povukao vezanu za viteške *militiae*, neosporno ukazuje na činjenicu da se za izraz koji označava ukupan broj odsluženih službi ne koristi izvedenica od prirodnog broja u nominativu, već isključivo sintagma s brojem u ablativu.⁶³ Ako bi se koristio izraz za osobu koja je po tri puta nešto obnašala, koristila bi se ili sintagma s brojem u ablativu (*tribus*) ili priložni broj. Stoga smatram da izraz *trecenarius* – u kontekstu o kojem raspravljamo – nedvojbeno označuje, kako je to uostalom tvrdio i Mommsen,⁶⁴ osobu koja zapovijeda s 300 vojnika, jednako kao što *centurio* (izvedenica od *centum* = 100) zapovijeda s njih stotinu, a nešto kasnije i *ducenarius* (*ducenti* = 200) s njih 200.

No, ono što svakako upućuje na zaključak da *trecenarius* nije bila indikacija ranga, već prava vojna funkcija

could be attributed to a person who commanded 100 soldiers on three occasions, and in all three centurion grades of Rome units.⁶¹ The real evidence of this conclusion is sought in a comparison of the careers of equestrian officers who, after performing their duties in three different grades of military command (*tres militiae equestres*), used the expressions such as *tribus militiis perfunctus* and *a militiis* etc.⁶²

Trecenarius - criticism of Mann's theory

Mann's theory has been accepted by many authors, who mostly argued that it is more probable than that put forward by Domaszewski, but so far, Mann's theory has not undergone any criticism. I consider that the theory would be relatively convincing if there is not one big obstacle. That is the etymology of the word *trecenarius*, which undoubtedly is derived from the number *trecenti*, is certainly linked to the number 300, and in no way linked to the expression, which means 'three times 100'. If we compare this expression with the positions of procurators at the level of *quingenarius*, *centenarius*, *ducenarius* and *trecenarius* – who were named after annual salary amounts, it seems logical that the expression *trecenarius* should be strictly linked to the number it represents. Moreover, the analogy that Mann uses for the equestrian *militiae*, undeniably points to the fact that the phrase indicating the total number of performed positions does not use the derivative of the natural numbers in the nominative case, but only the phrase with the number in the ablative form.⁶³ If an expression were to be used for a person who had held a position three times, then a phrase containing a number in the ablative (*tribus*) would be used or an adverbial number. Therefore, it is my opinion that the term *trecenarius* – in the context under discussion – undoubtedly refers to, as indeed claims Mommsen,⁶⁴ a person who commands 300 soldiers, just as a *centurio* (a derivative of *centum* = 100) commands a hundred of them, and somewhat later *ducenarius* (*ducenti* = 200) with 200 of them.

Nonetheless, what certainly draws a conclusion that *trecenarius* was not indication of rank, but a real military function that should be linked to the Emperor's guard, is a tablet from Pompeii on which there is a reference to P. Alfenus Varus, *trecenarius Augusti* (Appendix III. 1). The expression or the epithet *Augusti* clearly shows that P. Alfenus Varus belonged to the office of the Emperor himself, conducting the duty of *trecenarius*. The best analogy for this is the expression *centurio speculatorum Augusti*, which clearly emphasises that P. Dindius Speratus (Appendix I, 1) and L. Catus L. f. (Appendix I. 4) were centurions in the Emperor's Guard. After all, the epithet *Augusti* during the early 1st century – until the speculators were

61 J. C. Mann, 1983, 139.

62 J. C. Mann, 1983, 139.

63 Za viteške milicije v. H. Devijver 1989; 1992.

64 Th. Mommsen, 1881, 244.

61 J. C. Mann, 1983, 139.

62 J. C. Mann, 1983, 139.

63 For equestrian *militiae* see. H. Devijver, 1989; 1992.

64 Th. Mommsen, 1881, 244.

koju valja vezati za carevu gardu, jest pločica iz Pompeja na kojoj se spominje *P. Alfenus Varus, trecenarius Augusti* (Appendix III. 1). Sama konstrukcija, odnosno epitet *Augusti* jasno govori da je *P. Alfenus Varus* pripadao uredu samoga cara, obnašajući dužnost trecenarija. Najbolja analogija tomu jest i izraz *centurio speculatorum Augusti*, kojim se jasno naglašava da su *P. Dindius Speratus* (Appendix I. 1) i *L. Catius L. f.* (App, I. 4) bili centurioni u carevoj gardi. Uostalom, epitet *Augusti* se tijekom ranog I. stoljeća – dok se spekulatori nisu inkorporirali u pretorijanske kohorte – koristio da bi se razlikovali spekulatori careva pretorija od legijskih spekulatora koji su bili na usluzi provincijskih namjesnika.⁶⁵

U pogledu Mannove teorije valjalo bi se osvrnuti i na slučaj *L. Arbustija Valentina* – primipila IV. legije *Flaviae felicitis*, koji je prošao kroz sva tri centurionska razreda u postrojbama grada Rima, no na čijem nadgrobnom spomeniku nije navedeno i da je bio trecenarij.⁶⁶ Da je kojim slučajem *trecenarius* bila indikacija ranga, koju centurioni, odnosno njihovi nasljednici nikako ne bi propuštali navesti na epigrafskim spomenicima, onda bi i na *Valentinovom* epitafu moralo biti naznačeno da je bio trecenarij, jer je prema Mannovoj teoriji imao sve osnove za takav naslov. Mišljenja sam da taj slučaj, uz sve gore navedeno, jasno pokazuje da je *trecenarius* izraz koji je označavao pravi vojni položaj i koji je, kao što je već rečeno, prema sadržajnom kontekstu natpisa te etimologiji same riječi označavao pretorijanskog centuriona koji je zapovijedao s 300 vojnika.

Na pitanje s kojih je to 300 vojnika zapovijedao *trecenarius* jedini je – kao što je to već rečeno – mišljenje dao *A. von Domaszewski*.⁶⁷ No, najveći problem njegove teorije nalazi se u činjenici da ni jedan izvor izričito ne spominje točan broj spekulatora, stoga je njihov broj u uzročno-posljedičnoj vezi s pitanjem što se krije iza pojma *trecenarius*. Praktički se dobiva dojam da spekulatora ima 300 jer njima zapovijeda trecenarij – koji se pak tako naziva jer zapovijeda s 300 spekulatora. Tacitov navod o broju spekulatora koji su izdali Galbu, ne može se uzeti kao čvrsta činjenica, a upravo je to nagnalo *Passerini* i *Claussa* na zaključak da *trecenarius* ne mora biti ono čime ga je smatrao *Domaszewski*. No, kako je to utvrdio *Speidel*, broj spekulatora zasigurno nije mogao biti manji od 300, jer u protivnom ne bi mogli stupiti

incorporated in the praetorian cohorts – was used to distinguish the praetorian speculators from the legionary speculators who served the provincial governors.⁶⁵

In regard to Mann's theory, attention should be given to the case of *L. Arbustius Valentinus* – primuspilus of *legio III Flavia felix*, who had passed through all three centurionates in Rome units, but on whose funerary monument there is no mention that he was *trecenarius*.⁶⁶ Had *trecenarius* in any way been an indication of rank, which the centurions, or their successors would not have neglected to mention on the epigraphic monuments, *Valentine's* epitaph would have noted that he was a *trecenarius*, because according to Mann's theory he possessed all the criteria for carrying the title. My opinion is that the mentioned case, based on what has been said, clearly shows that *trecenarius* is a phrase indicating a proper military position and which, as noted above, based on the contextual content of the inscription and etymology of the word itself, referred to a praetorian centurion who commanded 300 soldiers.

When asking the question as to which 300 soldiers *trecenarius* commanded, the only opinion provided, as has already been mentioned, is that of *A. von Domaszewski*.⁶⁷ However, the biggest problem posed by his theory lies in the fact that not a single source mentions explicitly the exact number of speculators. Therefore, their number has a cause-effect relationship and opens the question as to what lies behind the term *trecenarius*. Practically, the impression is given that there are 300 of speculators because they are commanded by a *trecenarius* – who in turn is so called because he commands 300 speculators. Tacitus's note on the number of speculators, who had betrayed Galba, cannot be taken as solid fact, which prompted *Passerini* and *Clauss* to make the conclusion that *trecenarius* need not be what *Domaszewski* considered it to be. Notwithstanding, as *Speidel* had ascertained, the number of speculators certainly could not have been less than 300, otherwise they could not have fought in the battle of *Bedriacum* as an independent unit. Their number had to be greater if they were able to make up a separate unit on the battlefield, and the figure of 300 seems quite appropriate for such an escort.⁶⁸

There is another parallel to keep in mind, and it relates to the fact that the overall number of legionary speculators

65 M. Clauss, 1973, 47; M. P. Speidel, 1994, 34. Spekulatori su bili pripadnici centurija pretorijanskih kohorti, ali su na određeni način činili i posebno tijelo, v. S. Bingham, 2013, 89; R. Cowan, 2014, 33

66 CIL XIV, 4007: *D(is) M(anibus) / L(ucio) Arbustio L(uci) fil(io) An(ie)n(si) tribu) / Valentino Crem(ona) / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) III Fl(aviae) Fel(icitis) evoc(ato) Aug(usti) / ex coh(orte) III pr(aetoria) 7(centurioni) coh(ortis) II vig(illum) / 7(centurioni) coh(ortis) XI urb(anae) 7(centurioni) coh(ortis) VII pr(aetoriae) 7(centurioni) leg(ionis) VII <Cl=GE>(audiae) / 7(centurioni) leg(ionis) VII Gemin(ae) P(iae) Fel(icitis) / L(ucius) Arbustius Valens et / C(aius) Arbustius Vitalis f(aciendum) [c(uraverunt)].*

67 V. bilj, 51.

65 M. Clauss, 1973, 47; M. P. Speidel, 1994, 34. Speculators were members of centuriae of the praetorian cohorts, and in a certain way, were a special body, see S. Bingham, 2013, 89; R. Cowan, 2014, 33

66 CIL XIV, 4007: *D(is) M(anibus) / L(ucio) Arbustio L(uci) fil(io) An(ie)n(si) tribu) / Valentino Crem(ona) / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) III Fl(aviae) Fel(icitis) evoc(ato) Aug(usti) / ex coh(orte) III pr(aetoria) 7(centurioni) coh(ortis) II vig(illum) / 7(centurioni) coh(ortis) XI urb(anae) 7(centurioni) coh(ortis) VII pr(aetoriae) 7(centurioni) leg(ionis) VII <Cl=GE>(audiae) / 7(centurioni) leg(ionis) VII Gemin(ae) P(iae) Fel(icitis) / L(ucius) Arbustius Valens et / C(aius) Arbustius Vitalis f(aciendum) [c(uraverunt)].*

67 See Note 51.

68 M. P. Speidel, 1994, 34. Interesting are Speidel's various analogies with other elite escorts from different historical periods, numbering a total of 300 soldiers.

u bitku kod Bedrijaka kao samostalna jedinica. Njihov je broj morao biti poveći ako su mogli činiti izdvojenu jedinicu na bojnopolju, a brojka od 300 se čini sasvim prikladnom za takvu pratnju.⁶⁸

Postoji još jedna paralela koju valja imati na umu, a ona je vezana uz činjenicu da je sveukupan broj legijskih spekulatora bio oko 300, budući da je od svake od otprilike tridesetak legija izdvajano po 10 vojnika koji su kao spekulatori bili pridruženi uredima provincijskih namjesnika.⁶⁹ Kako pretpostavlja Sandra Bingham, moguće je da se radi o pokušaju usklađivanja ukupnog broja legijskih i pretorijanskih spekulatora.⁷⁰ Stoga, ostaje realna pretpostavka da je elitu careve osobne garde činilo 300 spekulatora. U prilog takvom razmišljanju može ići i postojanje položaja centuriona spekulatora, što upućuje na činjenicu da su spekulatori bili organizirani u centurije, a posebno jer se taj položaj javlja u dva različita konteksta. Prvi je *centurio speculatorum* (Appendix I. 1, 3, 4, 5), a drugi *centurio speculatorum equitum* (Appendix I. 2), što upućuje na zaključak da su spekulatori bili organizirani najmanje u dvije centurije, od kojih je jedna očito bila konjanička.⁷¹

Slučaj Gaja Oktavija Vitula (Appendix III. 26), koji nakon položaja centuriona spekulatora dolazi na položaj trecenarija, pokazuje da su ta dva položaja postojala istovremeno (što se kosi sa zaključkom Domaszewskog da je nakon uspostave funkcije trecenarija ukinuta funkcija centuriona spekulatora), ali i pokazuje njihovu izravnu vezu jer je Vitulus položaja centuriona spekulatora napredovao upravo na položaj trecenarija. Imajući na umu prethodno spomenuto postojanje barem dvije centurije spekulatora, ne bi li se možda moglo pretpostaviti da je izraz *trecenarius* zapravo označavao časnika pod čijim se zapovjedništvom nalaze tri centurije spekulatora?

Iako se ova pretpostavka ne može poduprijeti izravnom činjenicom, ipak – uzimajući u obzir kontekst i sadržaj natpisa u kojima se javlja položaj trecenarija, etimologiju same riječi, Speidelov zaključak o minimalnoj brojci spekulatora, ali i Apijanov podatak o osobnim gardama Marka Antonija i Oktavijana – zaključak da je spekulatora bilo 300 te da je njima zapovijedao trecenarij, čini se sasvim izglednim. Položaj trecenarija je evidentno bio najviši mogući centurionski položaj u postrojbama grada Rima, do kojeg se najčešće dolazilo nakon obnašanja nekoliko centurionata u niže rangiranim postrojbama (*statores*, *cohortes vigilum*, *cohortes urbanae*, *cohortes praetoriae*), stoga je sasvim logično za očekivati da je predstavljao

was about 300, given that from about each of the thirty or so legions, 10 soldiers were singled out who were attached to the offices of provincial governors as speculators.⁶⁹ As Sandra Bingham assumes, it could have been an attempt to harmonise the total number of legionary and praetorian speculators.⁷⁰ Therefore, a realistic assumption remains that the elite of the Emperor's personal guard comprised 300 speculators. In support of his views is the existence of the position of *centurio speculatorum*, which points to the fact that speculators were organised into *centuriae*, especially so as the position appears in two different contexts. The first is *centurio speculatorum* (Appendix I of 1, 3, 4, 5), and the other *centurio speculatorum equitum* (Appendix I. 2), suggesting that speculators were organised into at least two *centuriae*, one of which was clearly a cavalry formation.⁷¹

The case of C. Octavius Vitulus (Appendix III. 26), who after holding the position of *centurio speculatorum* became *trecenarius*, shows that these two positions existed at the same time (inconsistent with Domaszewski's conclusion that after the establishment of the position of *trecenarius*, the position of *centurio speculatorum* was abolished). This also shows their direct connection because Vitulus advanced from the position of *centurio speculatorum* to the position of *trecenarius*. Bearing in mind the previously mentioned existence of at least two *centuriae* of speculators, perhaps the conclusion is that the term *trecenarius* actually referred to officers under whose command were three *centuriae* of speculators.

While this assumption may not be supported by direct facts, nonetheless given the context and content of the inscription in which the position of *trecenarius* appears, the etymology of the word itself, Speidel's conclusion on the minimum number of speculators, and the information from Appian on Mark Antony's and Octavian's personal guard – the conclusion that there were 300 speculators, and that they were commanded by *trecenarius* seems quite likely. The position of *trecenarius* was evidently the highest possible position of a centurion in the units of the City of Rome, which was most often acquired after holding several centurionates positions in lower-ranked units (*statores*, *cohortes vigilum*, *cohortes urbanae*, *cohortes praetoriae*). Consequently, it is quite logical to expect that it represented the command over the actual elite of the Emperor's personal guard – the speculators.⁷² Once again I should stress that A. von Domaszewski's theory may still be possible, but the confirmation or rejection of which will need to wait for the appearance of real, irrefutable evidence.

68 M. P. Speidel, 1994, 34. Zanimljive su i Speidelove paralele s ostalim elitnim pratnjama iz različitih povijesnih razdoblja čiji je ukupan broj ljudi bio 300.

69 Usp. *CIL* III, 4452 = *ILS* 2382 gdje je zabilježeno sveukupno 30 spekulatora iz tri legije iz Gornje Panonije. Više o tome v. kod M. Clauss, 1973, 63, 68-69.

70 S. Bingham, 2013, 90, bilj. 59.

71 Usp. M. Clauss, 1973, 49; R. Cowan, 2014, 32-33.

69 Cf. *CIL* III, 4452 = *ILS* 2382 where he recorded a total of 30 speculators belonging to three legions from Upper Pannonia. For more information on this, see M. Clauss, 1973, 63, 68-69.

70 S. Bingham, 2013, 90, Note 59.

71 Cf. M. Clauss, 1973, 49; R. Cowan, 2014, 32-33.

72 The status of speculators provides evidence of the already mentioned diplomas in which Vespasian specifically mentioned speculators who served in his Praetorian Guard, where only after mentioning them would he refer to the soldiers of the praetorian and urban cohorts (see Note 39). Cf. M. P. Speidel, 1994, 23.

zapovjedništvo nad samom elitom careve osobne garde – spekulatorima.⁷² Na taj način moram još jednom naglasiti da je teorija A. von Domaszewskog i dalje realna, ali za čiju će potvrdu ili pobijanje trebati pričekati određeno vrijeme u kojem će se pojaviti pravi i nepobitni dokazi.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na epitafu Kvinta Recija Rufa, između ostalog, zabilježena su i dva zagonetna časnička položaja. Prvi je položaj princepsa pretorija, za kojeg je A. von Domaszewski pretpostavio da predstavlja titulu centuriona zaduženog za administrativnu upravu careva ureda (pretorija), ali i ureda provincijskih namjesnika. No, budući da je jedini sigurni princeps pretorija onaj zadužen za organizaciju ureda provincijskih namjesnika, tezu o postojanju istog položaja u uredu samog cara pokušao je opovrgnuti B. Dobson. Rasprava oko položaja princepsa pretorija uglavnom se svodila na obrazloženje konstrukcije *princeps praetorii legionis* koja se javlja na prijepisu natpisa M. Vetija Valenta. Naravno, budući da je riječ o prijepisu natpisa iz XV. stoljeća, autori koji su se bavili njime često su ispravljali određene nelogičnosti pa je tako i Domaszewski između riječi *praetori(i)* i *leg(ionis)* ubacio centurionsku oznaku „7“, naglasivši da – s obzirom na Valentovu karijeru i općenito njezin kontekst – funkciju princepsa pretorija u tom slučaju (a s time i uz slučaj Kvinta Recija Rufa) treba vezati za carev pretorij. No, Dobson je radije vidio Valenta kao princepsa XIII. legije, koji je kao takav bio pridružen pretoriju namjesnika Panonije, što je uzrokovalo titulu kakva je donesena na Valentovu natpisu. Ipak, s obzirom na kontekst Valentove karijere, ali i recentnih nalaza, mišljenja sam da je Domaszewski ipak bio u pravu, ali i da možda uopće nije bilo potrebe za ubacivanjem centurionske oznake jer je još B. Borghesi naglasio da na zadnje slovo I u riječi *praetori* treba gledati kao na centurionsku oznaku. Prema tomu, ostaje realna mogućnost da je Vetije Valent bio princeps careva pretorija koji je napredovao do legijskog centurionata, a kasnije i primipilata.

O drugom položaju Kvinta Recija Rufa – *trecenarijatu* – postoje dvije glavne teorije, koje su sasvim suprotne jedna drugoj. Prvu je izgradio A. von Domaszewski temeljenu i na ranijem Mommsenovom radu, a ona govori da je *trecenarij* bio najviše pozicionirani centurion postrojbi grada Rima, koji je zapovijedao samom elitom pretorijanske garde I. stoljeća – spekulatorima, točnije s njih 300. No, radi činjenice da ni jedno vrelo ne spominje točan broj spekulatora, mnogi su autori naglasili da za teoriju Domaszewskog jednostavno nema pouzdanih dokaza,

CONCLUDING REMARKS

The epitaph of Q. Raecius Rufus, also records two enigmatic officer positions. The first is the position of *princeps praetorii*, for which A. von Domaszewski assumed represented the title of a centurion responsible for the administrative authority of the Emperor's office (*praetorium*), and the office of provincial governor. Nevertheless, given that the only sure *princeps praetorii* was the one responsible for organising the office of provincial governors, the thesis on the existence of the same position in the Emperor's office has been refuted by B. Dobson. The debate about the position of *princeps praetorii* has mainly been limited to explaining the expression *princeps praetorii legionis* that appears on the transcription of the epitaph of M. Vettius Valens. Indeed, since this is a transcript of an inscription from the 15th century, the authors who have addressed this issue often corrected certain illogicalities, hence Domaszewski inserted the centurion mark "7" between the words *praetori(i)* and *leg(ionis)*, emphasizing that – given Valens's career and the general context – the position of *princeps praetorii* in this case (and thereby also in the case of Q. Raecius Rufus) should be linked to the Emperor's *praetorium*. Nevertheless, Dobson would rather see Valens as the *princeps* of *legio XIII Gemina*, who as such was attached to the *praetorium* of the governor of Pannonia, which had resulted in the title as it appeared on Valens's inscription. However, given the context of Valens' career, and recent findings, it is my opinion that Domaszewski was right, but that perhaps there was no need for inserting the centurion mark as even B. Borghesi noted that the last letter I in the word *praetori* should be interpreted as a centurion designation. Consequently, there remains a real possibility that M. Vettius Valens was *princeps* of the Emperor's *praetorium* who was promoted to legionary centurionate and later primipilate.

In regard to the other position of Q. Raecius Rufus – *trecenariate* – there are two main theories, which are diametrically opposed to each other. The first was constructed by A. von Domaszewski based on the earlier work of Mommsen, where he says that *trecenarius* was the highest positioned centurion in the units of the City of Rome, commanding the elite Praetorian Guard during the first century – the speculators, more precisely 300 of them. However, given that not a single source mentions the exact number of speculators, many authors have pointed out that Domaszewski's theory simply has no reliable evidence, which prompted J. C. Mann to present his vision. So the other option, meaning Mann's theory, is based on the fact that the position of *trecenarius* – whenever the complete career of a soldier is found on inscriptions – is always linked to the Praetorian Guard, and connected with those soldiers who had held three different centurionates in the units of the City of Rome. Thus, Mann emphasises that *trecenarius* is not a military position but an indication of rank, such as the terms *primipilaris* and *consularis*, and that *trecenarius* is the title given to a person who performed three consecutive centurionates in three different grades of the Rome units. However, as much as Mann's

72 O statusu spekulatora svjedoči i već spomenuta diploma u kojoj je Vespazijan posebno naveo spekulatore koji su služili u njegovom pretoriju, da bi tek nakon njih spomenuo i vojnike pretorijanskih i urbanih kohorti (v. bilj. 39). Usp. M. P. Speidel, 1994, 23.

što je nagnalo J. C. Manna da iznese svoje viđenje. Tako je druga, odnosno Mannova teorija, temeljena na činjenici da je položaj *trecenarija* – kad god su na natpisima donesene pune karijere vojnika – uvijek vezan za pretorijansku gardu te da taj naslov često nose vojnici koji su obnašali tri različita centurionata u postrojbama grada Rima. Mann je time naglasio da *trecenarius* uopće nije vojni položaj već indikacija ranga, poput termina *primipilaris* i *consularis* te da se *trecenarijem* može nazivati osoba koja je obnašala tri uzastopna centurionata u tri različita razreda rimskih gradskih postrojbi. Ipak, koliko god Mannova teorija bila primamljiva, ipak joj je najveća mana činjenica da joj u prilog nikako ne ide sama etimologija riječi, ali i činjenica da ima slučajeve u kojima su vojnici obnašali sva tri navedena centurionata, ali nisu bili i *trecenarii* – što zapravo ukazuje na činjenicu da je riječ o pravom položaju koji je označavao zapovjedništvo nad 300 vojnika. Na pitanje kojih je to 300 vojnika bilo, jedini je prijedlog dao Domaszewski – da je riječ o 300 spekulatora. Paralelu u tome tražio je u nekoliko literarnih i epigrafskih vrela, no ni jedno od njih nije toliko izričito da se može smatrati sigurnom činjenicom, tako da to pitanje i dalje ostaje upitnim. Ipak, s obzirom na nekoliko činjenica, zaključak Domaszewskog ipak se čini realnim te je od svih ponuđenih i dalje najsmisleniji. S obzirom da su potvrđena dva različita centuriona spekulatora, od kojih jedan nosi titulu *centurio speculatorum*, a drugi *centurio speculatorum equitum*, postoji mogućnost da su spekulatori bili organizirani u tri centurije koje su potpadale pod izravnu kontrolu *trecenarija*. Kako to često biva po sličnim pitanjima, ni odgovor na ovo trenutno ne može biti konačan, sve dok se, naravno, ne pojave čvršći i nepobitni dokazi.

Prema tomu, ostaje sasvim realno da je Kvint Recije Ruf nakon duge vojničke karijere u pretorijanskoj gardi i sudjelovanju u dva rata došao do najviših centurionskih položaja u gradu Rimu, gdje je bio zadužen za administraciju careva pretorija, a kasnije i za zapovjedništvo nad spekulatorima. Vrhunac karijere doživio je obnašanjem *primipilata* u XII. legiji *Fulminati*, što mu je omogućilo ulazak u viteški stalež, ali i donijelo snažan utjecaj kojega je sa sobom donio po povratku u rodnu Liburniju. Društveni status *primipilara*, kao osobe od iznimnog careva povjerenja, omogućio mu je i sklapanje braka s Trebijom Prokulom – pripadnicom jedne od vodećih Liburnskih obitelji, a takav splet okolnosti kasnijim je Rufovim nasljednicima čak otvorio i vrata senatorskog staleža. U svakom slučaju, primjer Kvinta Recija Rufa sasvim lijepo prikazuje sustav društvenog napredovanja I. i II. stoljeća, gdje je kroz nekoliko generacija jedna obitelj od statusa običnih rimskih građana napredovala do samog vrha rimske društvene ljestvice.

theory is alluring, its greatest flaw is the fact that in no way can it be supported on the etymology of terms alone, and the fact that cases do exist where soldiers held all three centurionate positions, but were not *trecenarii* – which actually points to the fact that it was a real position, indicating command over 300 soldiers. As to which 300 soldiers did it refer to, the only proposal was provided by Domaszewski – it was 300 speculators. He sought analogies for this in several literary and epigraphic sources, but none of them was explicit enough to be considered a sure fact, hence the question remains. Nevertheless, due to a number of facts, Domaszewski's conclusion seems to be realistic, and of all those offered still makes the most sense. Given the assertion that two different centurion of speculators did exist, one of whom carried the title *centurio speculatorum* and the other *centurio speculatorum equitum*, there is a possibility that speculators were organised into three *centuriae* that fell under the direct control of the *trecenarius*. As often happens concerning similar issues, the answer to this cannot be definitive at this time, until stronger and irrefutable evidence appears.

Therefore, after a long military career in the Praetorian Guard and participation in two wars, it seems realistic that Q. Raecius Rufus took the highest centurion position in the City of Rome, where he was responsible for the administration of the Emperor's *praetorium*, and later in command of the speculators. He experienced the highlight of his career in holding the position of *primuspilus* of *legio XII Fulminata*, which enabled him to enter the equestrian order, but also gave him much influence, which he brought with him upon his return to Liburnia. The social status of a *primipilaris*, a person of the Emperor's great trust, provided an opportunity to enter into marriage with Trebia Procula – a member of one of the leading Liburnian families, and such circumstances opened the door to Rufus' later successors to enter the senatorial order. In any case, the example of Q. Raecius Rufus quite nicely presents the system of social promotion in the 1st and 2nd century, where a family possessing the status of ordinary Roman citizens could advance to the very top of the Roman social ladder over a number of generations.

Appendix I: Centurio speculatorum

1. CIL III, 5223 = 11692; EDCS-14500535; *Celeia*
Gaviae P(ubli) f(iliae) Virunae / L(ucius) Dindius Respectus / 7(centurio) leg(ionis) XIII geminae / P(ublius) Dindius Speratus / 7(centurio) speculatorum Aug(usti) / filii [matri] indulgen-
tissima[e et sibi] fecerunt
2. CIL V, 7164; EDCS-05400414; *Augusta Taurinorum*
M(arcus) Villius / C(ai) f(ilius) Pol(lia tribu) / Mamillia C(ai)
f(ilia) / Maxima uxor / M(arcus) Villius M(arci) f(ilius) / Super
Vlvir / T(itus) Villius M(arci) f(ilius) / Secundus / 7(centurio)
spec(ulatorum) eq(uitum) / M(arcus) Villius[--- f(ilius)] /
Clem[ens] / Villia [---] / Sabina [
3. CIL X, 6674; ILS 2020; EDCS-21300958; *Antium*
L(ucio) Veratio C(ai) f(ilio) Qui(rina tribu) Afro / (domo) Foro
luli veterano decurioni / quaestori Anti / L(ucius) Munatius
Sabinus 7(centurio) specul(atorum) / C(aius) Mamillius Naus
7(centurio) coh(ortis) VII pr(aetoriae) / N(umerius) Naevius
Rufus 7(centurio) coh(ortis) VI vig(ilum) / L(ucius) Veratius
Certus 7(centurio) leg(ionis) / heredes / in fronte p(edes) XX in
agro p(edes) XX
4. EE XI, 891; AE 1895, 124; AE 1995, 259; EDCS-12700212; *Paliano*
L(ucius) Catius L(uci) f(ilius) M(arci) n(epos) Fab(ia tribu) /
centurio speculator(um) / Aug(usti) sibi et Caleiae P(ubli) f(iliae)
Buculae / uxori
5. AE 1982, 164; AE 1984, 183; EDCS-08600098; *Suessa Aurunca*
L(ucio) Magio Sex(ti) f(ilio) [---] / Urgulaniano p[---] /
7(centurioni) speculator(um) prim[o pilo leg(ionis)---] /
praef(ecto) vexillario[rum legionum] / trium VIII V III tr[ib(uno)
coh(ortis) vigilum] / trib(uno) coh(ortis) urba[nae ---] / Sex(to)
Urgulano Sex(ti) f(ilio) [---] / Ilviro auguri Rav[ennae? ---] /
Menturnis(!) praef(ecto) [---] / Corneliae P(ubli) [f(iliae) ---] /
Corneliae C(ai) [f(iliae)
6. cf. App. III, 26.

**Appendix II: Princeps praetorii / adiutor principis praetorii /
exceptor principis praetorii**

1. cf. App. III, 2.
2. cf. App. III, 5.
3. ILJug 469; EDCS-10000491; *Transdierna*
Genio / sancto pa[t(erno)] / Daciarum / Ant(onius) Maxi/mus
7(centurio) leg(ionis) / princ(eps) pr(a)et(orii) / vot(o) lib(enter)
so(luto)
4. CIL III, 5298; *Smartno na Pohorju*
---] / An(norum) XLVII Lupianus / dupl(iciarius) leg(ionis) X
G(eminae) ex(ceptor) pr(incipis) pr(a)et(orii) / gener et Septimia
/ Potentina stola/ta femina filia / parentib(us) faciend(um) /
[curavit et s]ibi s(uisque)
5. AE 1933, 57; EDCS-13000592; *Altava*
Q(uinto) Sittio Maximo / regi sacrorum bo/no et iustissimo vi-
ro amatori patriae / priori principi civi/tatis nostrae M(arcus) /
Aurelius Victor pri/nceps praetori(i) age/ns in eodem sacrimo-
nio dignissimo raro / amico una cum univ[er]sis Simplicii et
popu[laribus]

6. AE 1916, 29; EDCS-16201702; *Cuicul*
Marti Aug(usto) / sacr(um) / pro salute dd[[d(ominorum)]]
/ n[[n(ostorum)]] Augg[[g(ustorum)]] / C(aius) Egrilius
/ Fuscianus / b(ene)f(iciarius) Subatiani / Proculi leg(ati) /
Aug[[g(ustorum)]] pr(o) pr(aetore) / co(n)s(ulis) desig(nati) /
adiutor prin/cipis praetori(i) / scribatu / Horati / Viatoris et Didi /
Aprilis // Posita / pr(idie) Non(as) Apr(iles) / Faustino et / Rufino
co(n)s(ulibus)
7. AE 2010, 1282; EDCS-48300114; UEL, Nr. 10699; *Aquincum*
D(is) M(anibus) // M(arcus) Aemilius / Ter(etina) Campanus
domo / Viminaci(o) mil(es) / [I]eg(ionis) II ad(iutricis) adiutor /
princi(pis) praetori(i) / stip(endiorum) XVI ann(orum) XXXVI /
h(ic) s(itus) e(st) Marcia soror / [f]ratri pientis(s)imo / posuit

Appendix III: Trecentarius

1. CIL IV, 3340, XLV; EDCS-59400111; *Pompei (AD 53)*
T(ito) Cutio Cilto L(ucio) Iunio co(n)s(ulibus) / VI K(alendas)
Septembres P(ublius) Alfe/nus Varus trecena/rius Augus[ti]
scripsi / me ac(c)episse ab(!) L(ucio) Cae/cilio lu<c=Q>undo
HS vigin/ti quinque (!) quadrin/gentos triginta nove(m) /
nummo(s) ex auctione ve/naliciaria P(ubli) Alfeni / Pollionis
de(curionis?) N(umeri) Epri / Niciae // pro parte eius (!) quam /
stipulatus est ex / delegatu eorum / ac(c)tum luliae Cos/sta(n)
tiae Nucheriae // P(ubli) Alfeni / Va[r]i] trecenari(i) Augu[sti] /
P(ubli) Alfeni Pollionis / T(it) Trausi Adme[ti] / [P(ubli)] Alfeni
Vari / trecenari(i) Aug(usti) / P(ubli) Alfeni Pollionis
2. CIL XI, 395; ILS 2648; EDCS-24600984; *Ariminum*
M(arco) Vettio M(arci) f(ilio) Ani(ensis tribu) / Valenti / mil(iti)
coh(ortis) VIII pr(aetoriae) benef(iciario) praef(ecti) pr(aetorio)
/ donis donato bello Britan(nico) / torquibus armillis phaleris
/ evoc(ato) Aug(usti) corona aurea donat(o) / 7(centurioni)
coh(ortis) VI vig(ilum) 7(centurioni) stat(orum) 7(centurioni)
coh(ortis) XVI urb(anae) 7(centurioni) coh(ortis) // pr(aetoriae)
exercitatori equit(um) speculatorum princip(i) / praetor(ii)
<7(centurioni)=> leg(ionis) XIII Gem(inae) ex trec(enario)
[p(rimo) p(ilo)] leg(ionis) VI / Victr(icis) donis donato ob res
prosper(e) / gest(as) contra Astures torq(uiibus) phaler(is)
arm(illis) / trib(uno) coh(ortis) V vig(ilum) trib(uno) coh(ortis)
XII urb(anae) trib(uno) coh(ortis) / III pr(aetoriae) [tr(ibunum)]
leg(ionis) XIII Gem(inae) Mart(iae) Vic(tricis) / proc(uratori)
Imp(eratoris) [[[Neronis]]] Caes(aris) Aug(usti) prov(inciae)
Lusitan(iae) / patron(o) coloniae speculator(es) X h(onoris)
c(ausa) / C(aio) Luccio Telesino C(aio) Suetonio Paulino co(n)
s(ulibus).
3. CIL XI, 1602; EDCS-20403078; *Florentia*
ex? CC]C(trecenario?) 7(centurio) leg(ionis) XX[--- donatus donis(?)]
/ [mil(itaribus) coro]n(a) aur(ea) hasta [pura a divo] / [Vespasiano
et divo Tito] divi Vespasiani f(ilio) [bello ludaico(?)] / [pecunia s]ua
tritici peregrini [modios --- municipibus] / [suis gratu]j(it(er) praestitit
[item ad alimenta pueris] / [ingenuis per a]nnos XIII puellis [igenus
per annos --- HS ---] / [dedit] maceria de[---]
4. CIL III, 13648; ILS 2663; EDCS-27000339; *Mytilene*
Sex(to) Vibio Gallo tre/cenario primipila/ri praef(ecto)
kastror(um) leg(ionis) / XIII Gem(inae) donis dona/to ab
Imperatoribus / honoris virtutisq(ue) / causa torquib(us) armil-
lis phaleris coronis / muralibus III vallari/bus II aurea I hastis /
[p]uris V vexillis II / Sex(tus) Vibius Cocce/ianus patrono / bene-
merenti

5. CIL III, 2917 = 9985; ILS 2647; EDCS-28400168; *lader*
Q(uinto) Raecio Q(uinti filio) / Cl(audia tribu) Rufo / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) XII Fulm(inatae) / trecenario / donis don(ato) ab Imper(atore) / Vespasian(o) et Tito Imp(eratore) / bell(o) lud(aico) ab Imp(eratore) Trai(ano) / bell(o) Dac(ico) princ(ipi) praet(orii) / Trebia M(arci) f(ilia) Procul(a) / marito / t(estamento) p(oni) i(ussit).
6. CIL II, 4461; ILS 2661; EDCS-05503494, *Aeso*
L(ucio) Aemilio / L(uci) fil(io) Gal(eria tribu) / Paterno p(rimi) p(ilari) / praef(ecto) fabr(um) 7(centurioni) leg(ionis) VII G(eminae) / 7(centurioni) leg(ionis) I M(inerviae) 7(centurioni) leg(ionis) VII Cl(audiae) / 7(centurioni) leg(ionis) XIII G(eminae) 7(centurioni) coh(ortis) III u[r(banae)] / 7(centurioni) coh(ortis) IIII pr(aetoriae) CCC(trecenario) 7(centurioni) leg(ionis) II Au(gustae) / et p(rimo) p(ilo) ter donis donato / ab Imp(eratore) Traiano torqui/bus armillis phaleris / corona vallari bis / in Dacia semel in Par(thia) / Atilia L(uci) fil(ia) Vera be/ne de se merito
7. CIL XI 7093a; EDCS-20800276; *Perusia*
[Imp(eratori) Ca]esari divi / [Tr]aiani Parthici fil(io) / divi Nervae nep(oti) / [Trai]ano Hadr[ia]no Au[g(usto)] / [p]ontif(ici) max(im)o trib(unicia) pot(estate) IIII co(n)s(uli) I[III] / L(ucius) Velius L(uci) f(ilius) Clu(stumia tribu) Prud[e]n[s] / 7(centurio) leg(ionis) X Fret(ensis) CCC(trecenarius) [prin]ceps castror(um) 7(centurio) co[h(ortis)] / X pr(aetoriae) 7(centurio) coh(ortis) X urb(anae) 7(centurio) coh(ortis) IIII vig(illum) evoc(atus) Au[g(usti)] / t(estamento) p(oni) i(ussit) [(ocus)] d(atus) [d(ecreto) d(ecurionum)]
8. CIL XI, 5646; ILS 2081; EDCS-23000316; *Matilica*
C(aio) Arrio C(ai) f(ilio) Cor(nelia tribu) / Clementi militi coh(ortis) IX / pr(aetoriae) equiti coh(ortis) eiusdem donis / donato ab Imp(eratore) Traiano / torquibus armillis phaleris / ob bellum Dacicum singulari / praefectorum pr(aetorio) tesserario o[pt]ionis fisci curatoris cornicul(ario) / tribuni evocato Aug(usti) 7(centurioni) coh(ortis) I vigil(um) 7(centurioni) / statorum 7(centurioni) coh(ortis) XIII urb(anae) 7(centurioni) coh(ortis) VII pr(aetoriae) / trecenario donis donato ab Imp(eratore) / Hadriano hasta pura corona aurea / 7(centurioni) leg(ionis) III Aug(ustae) primipilari Ilvir(o) quin/quennali patrono municipii / curatoris rei publicae / decur(iones) et Aug(ustales) V[ilvir(i) et] municipes Matil(icates)
9. CIL XI, 2112; EDCS-22100266; *Clusium*
primo] / [pi]l(o) leg(ionis) VI Ferr(atae) [7(centurio) leg(ionis) ---] / ex CCC(trecenario) et coh(ortis) X pra[et]oriae et ---] / urb(anae) et statorum et [--- vigil(um)] / [e]voc(ato) Aug(usti) donis do[nato] / [o]b bellum Dacic(um) to[r]quibus / armillis phaler[is] corona] / aurea et ab / Imp(eratore) Traiano Hadr[ia]no / Augusto / [---] hast[a]
10. CIL XI, 6057; EDCS-23100542; *Urvinum Mataurense*
C(aio) Cestio C(ai) f(ilio) / Stel(latina tribu) Sabino / trib(uno) coh(ortis) XIII urb(anae) / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) I Adiutricis P(iae) F(idelis) / 7(centurioni) leg(ionis) VIII Aug(ustae) ex trece/nario 7(centurioni) coh(ortis) VIII pr(aetoriae) / 7(centurioni) coh(ortis) XIII urb(anae) 7(centurioni) leg(ionis) II / Adiutric(is) Pia(e) F(idelis) et leg(ionis) / VI Claud(iae) P(iae) F(idelis) donis donat(o) / ab Imp(eratore) Antonino Aug(usto) / hasta pura IIIIvir(o) i(ure) d(icundo) / patrono municip(ii) / plebs urb(ana) et honore us(i)
11. AE 1908, 10; ILS 9188; EDCS-16400467; *Lambaesis*
Divo Antonino / C(aius) Satrius C(ai) f(ilius) Fab(ia tribu) / Crescens (domo) Roma eq(uo) / publ(ico) ex CCC(trecenario) p(rimus) p(ilus) leg(ionis) III Aug(ustae) / dedicante / D(ecimo) Fonteio Frontiniano / leg(ato) Augustor(um) / pro praet(ore)
12. CIL X, 5064; ILS 2667; *Atina*
M(arco) Tillio M(arci) f(ilio) / Ter(etina tribu) Rufo 7(centurioni) leg(ionis) / XX Val(eriae) Vict(ricis) ex CCC(trecenario) / coh(ortis) IIII pr(aetoriae) P(iae) V(indicis) prin/cipi castror(um) eq(uo) p(ublico) / exor(nato) et donis do/nato ab Imp(eratoribus) Seve(ro) et Antonino Aug(ustis) / hasta pura corona au/rea 7(centurioni) coh(ortis) XII urb(anae) et I vig(illum) / evoc(ato) Aug(ustorum) divor(um) M(arci) Anto/nini et Commodi patrono / municipi(i) liberti I(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum) // Dedicavit ipse / X Kal(endas) lun(ias) / Imp(eratore) Antonino III co(n)s(ule) / et dedit sportulas / dec(urionibus) HS XII n(ummum) plebei / urb(anae) HS VI n(ummum)
13. CIL VI, 32709a = 37191; ILS 9190; EDCS-22500024; *Roma*
Dis Manibus / L(uci) Laeli Fusci 7(centurionis) CCC(trecenarii) leg(ionis) VII / G(eminae) P(iae) F(elicis) vix(it) ann(os) LXV / militavit ann(os) XXXII / optio(nis) eq(uitum) vex(illarii) eq(uitum) fisci / curator(is) evoc(ati) 7(centurionis) in / coh(orte) I vig(illum) 7(centurionis) statorum / 7(centurionis) coh(ortis) XIII urb(anae) 7(centurionis) coh(ortis) X pr(aetoriae)
14. CIL III, 7591; ILS 2295; EDCS-27800989; *Moesia Inferior*
Dis militaribus / Genio Virtuti a/quilae sanc(tae) signis/que leg(ionis) I Ital(icae) Seve(rianae) M(arcus) Aurel(ius) / Iustus domo Ho[r]rei Margensis mu(nicipii) / Moesia superio/ris ex CCC(trecenario) p(rimus) p(ilus) / d(onum) d(edit) // dedic(atum) XII Kal(endas) / Oct(obres) Iuliano / II et Crispino / co(n)s(ulibus) / [pe]r Annium Italicum / leg(atum) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
15. CIL III, 3427; EDCS-28600318; UEL, Nr. 9711; *Aquincum*
Herculi Aug(usto) s(acrum) // ob salutem et re/ditum d(omini) n(ostri) Imp(eratoris) S(everi) / [[Alexan(d]rii)] P(ii) F(elicis) Aug(usti) / et Iuliae [[Mam(a)ae]] / Augustae matris / Aug(usti) n(ostri) et castrorum / G(aius!) Iul(ius) Carinus pr(ae)fectus / leg(ionis) II Ad(iutricis) P(iae) F(idelis) [[A[lex]andrianae]] / [[Se]veriana]e]] ex / trecen[ar]io / v(otum) s(olvit) [[ibens]] m(erito) / Maximo et P[a]terno / co(n)s(ulibus)
16. CIL XIII, 7996; EDCS-11100220; *Bonna*
I(ovi?) O(ptimo?) M(aximo?) M[in]ervae(?) For]/[tu]nae leg(ionis) [I M(inerviae)] Go[r]di(a)n[ae] / [p]ro salute et incolumita[te] / [I]mp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Antoni G[or]dian[i] / [P]ii Felicis Aug(usti) et Sabinae / [Tr]anquillinae Aug(ustae) / [se]natus ac R[om]ae totius/[q]ue domus divinae eorum / [---] Ocla[t]iu[s] 3 Sa[ce]rdos / O[---]ex CC]C(trecenario) p(rimus) p(ilus) le[g(ionis)] / [e]iu[s]dem cum mil[it]ibus(?) / [---]JP[---]
17. CIL III, 7534; ILS 4063; EDCS-27800431; *Tomi*
I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Heroi / Q(uintus) Trebellius / Q(uinti) f(ilius) Fab(ia tribu) Maxi/mus (domo) Roma 7(centurio) / leg(ionis) V Mac(edonicae) / trecen[ar]arius [7(centurio?)] / coh(ortis) III praet(oriae) / v(otum) s(olvit)
18. CIL VI, 3618; EDCS-19700305; *Roma*
A(ulo) Numisieno Gallo / trecenario / donis donato / primo p(ilo) leg(ionis) XIV Gem(inae) / Numisieniae / Pannychidi / A(ulus) Numisienus / Fadus parentib(us)

19. CIL VI, 33033; EDCS-23500401; Roma
D(is) M(anibus) s(acrum) / Vario Quintio Gaiano 7(centurioni) leg(ionis) XX U(lpiae) [V(ictricis)] / ex trecenario qui militavit an[nis] / LV m(ensibus) II d(iebus) XV et vixit an[n]is LXXXV m(ensibus) II d(iebus) XV [e]t Valer[i]/ae Ingenuae coniugi ei[us] / quae vixit annis XXX[---] / m(ensibus) II d(iebus) XV / Quintus Paulinus I[ib(ertus)] / et heres eiusdem Gai[a]ni secundum verba t[es]tamenti fecit praet[ere]a secundum praecept[um] / eiusdem Gaiani ut liberti li[ber]i/taeque posteriq[ue] eorum ad solem[nia] / celebranda quodquod(!) annis [prae]sto sint
20. CIL X, 686; ILS 9191; EDCS-11400769; Surrentum
Dis Manibus / M(arci) Stabi Veri / centurionis / coh(ortis) II pr(aetoriae) / trecenari(i)
21. CIL XI, 710; EDCS-20402133; Bononia
D(is) M(anibus) / [---] Amblasi C(ai) f(ili) M(aec(ia) Pela)/[g] on(ia) Secund(i) mil(itis) coh(ortis) [---] / [b(ene)f(iciarii?)] tr(ibun) mil(itum) coh(ortis) I tessera(ri) na[---] / [op] tionis sign(iferorum) coh(ortis) eiusdem / [be]nef(iciarii) praef(ecti) praet(orio) [evo]c(ati) Aug(usti) [7(centurionis)] / [coh(ortis)] I vig(illum) 7(centurionis) coh(ortis) XIII urb(anae) / [7(centurionis)] leg(ionis) V Ma[c(edonicae)] ex tr(ecenario) M(arcus) A(?) C(ai) f(ilius) STRE[---] / [---] <leg=HIC>(ionis) I / Adiutricis P(iae) F(idelis) / Hilara Cyrilla uxor / marito optimo
22. AE 1987, 970; HD012920; Bostra
[--- ex] / CCC(trecenario) p(rimo) [p(ilo) praef(ecto)] / kast(orum) [leg(ionis)] / III Cy(renaicae [---])
23. M. Christol – S. Demougin, 1986; AE 1998, 1132; HD043502; Novae
Q(uintus) Apidi/us Sabi/nus hast(atus) / leg(ionis) I Ital(icae) / ex trecena(rio) / d(onum) d(edit)
24. CIL XIII, 6762; HD055288; EDCS-11000809; Mogontiacum
----- H]ono/[ri] aquilae I]leg(ionis) XXII / [Pr(imigeniae) p(iae) f(idelis) Antoni]nian(ae) / [Marcus Tillius M(arci)] f(ilius) Tere/[tina Rufus A]jtinae [----- // [p(rimus) p(ilus) leg(ionis) s(upra) s(criptae) ex] / CCC(trecenario) d(onum) [d(edit) ---]r(---) A/vito [leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) G(ermaniae) s(uperioris)] / d(omino) n(ostro) Im(p(eratore) Antonino) / Aug(usto) [III et] / Balbin[o] II co(n)s(ulibus)]
25. V. Moga – I. Piso – M. Drîmbărean 2008; AE 2007, 1199; HD063864; EDCS-46700089; Apulum
L(ucius) Aninius L(uci) f(ilius) / Pap(iria) tribu) Firminus / (domo) Tridente equo / publ(ico) ex CCC(trecenario) / p(rimus) p(ilus) / leg(ionis) XIII gem(inae) / tetrastylum / fecit / et aquilam / argenteam / posuit
26. CIL V, 3914; AE 2004, 613; EDCS-04202966; Arusnates
[lovi O]pt(imo) [Max(imo) lunoni] Minervae / C(aius) Oc[t]a[us] ius [...] (tribu) Vitulus / dom[o] --- tre]ce<n=M>arius / 7(centurio) sp(eculator(um) 7(centurio) coh(ortis) --] [pr(aetoriae)] 7(centurio) [coh(ortis)] / XII[urb(anae) ---]ro[---]i / cu[m?] C(aio?)O[ctavio?] ---]

Kratice / Abbreviations:

AE – L' *Année épigraphique*, Paris.

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin.

EDCS – Epigraphische Datenbank Clauss – Slaby (<http://www.manfredclauss.de/>), pregledano 01. 10. 2014.

EDH – Epigraphische Datenbank Heidelberg (<http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home>), pregledano 01. 10. 2014.

EE – *Ephemeris Epigraphica, Corporis Inscriptionum Latinarum Supplementum*, Roma – Berlin

ILJug – Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, *Situla*, 5, Ljubljana 1963; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, *Situla*, 19, Ljubljana 1978; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*, *Situla*, 25, Ljubljana, 1986.

ILS – H. Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae*, Berlin 1892-1916.

UEL – Ubi erat lupa (<http://www.ubi-erat-lupa.org/simplesearch.php>), pregledano 01. 10. 2014.

Literatura / Bibliography

Arneth, J., 1851 – Fortsetzung der archäologischen Analekten von Herrn Regierungsrath, *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*, VI, Wien, 1851, 307-325.

Baatz, D., 1980 – Ein Katapult der legio IV Macedonia aus Cremona, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung*, 87, Mainz am Rhein, 1980, 283-299.

Barnabei, F., 1887 – Frammenti di una cassa militare della legione IV Macedonica, scoperti in Cremona, *Notizie degli scavi di antichità*, (Gennaio 1887), Roma, 1887, 209-221.

Bertrand, F. – Rémy, B., 2000 – Legio XII Fulminata, in: Le Bohec, Y. (ed.), *Les Légions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (17-19 septembre 1998)*, Lyon, 2000, 253-256.

Bianchi, C. F., 1883 – *Antichità romane e medioevali di Zara, Zadar*, 1883.

Bingham, S., 2013 – *The Praetorian Guard: A History of Rome's Elite Special Forces*, London – New York, 2013.

Birley, A., 1999 – A New Governor of Britain (20 August 127): L. Trebius Germanus, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 124, Bonn, 1999, 243-248.

Birley, E., 1988 – *The Roman Army: Papers 1929–1986 (Mavors Roman Army Researches IV)*, Amsterdam, 1988.

Borghesi, B., 1872 – *Oeuvres complètes*, VII, Paris, 1872.

Cagnat, R., 1888 – Note sur une plaque de bronze découverte à Cremona, *Revue archéologique*, XI (3. Sér.), Paris, 1888, 29-36.

Campbell, B., 1994 – *The Roman Army, 31 BC–AD 337: A Sourcebook*, London, 1994.

Christol, M. – Demougin, S., 1986 – Un préfet de camp de la légion troisième cyrenaïque, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 64, Bonn, 1986, 195-199.

Clauss, M., 1973 – *Untersuchungen zu den principales des römischen Heeres von Augustus bis Diokletian: cornicularii, speculatores, frumentarii*, Dissertation, Bochum, 1973.

Cowan, R., 2014 – *Roman Guardsman 62 BC–AD 324*, Oxford, 2014.

Devijver, H., 1989 – *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army (Mavors Roman Army Researches VI)*, Amsterdam, 1989.

- Devijver, H., 1992 – *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army: Volume Two (Mavors Roman Army Researches IX)*, Stuttgart 1992.
- Dobson, B. 1955 – *The primipilares of the Roman army*, PhD Thesis (Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/8434/>), Durham, 1955.
- Dobson, B. 1974 – The Significance of the Centurion and 'Primipilaris' in the Roman Army and Administration, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II.1, Berlin – New York, 1974, 392-434.
- Dobson, B. 1978 – *Die Primipilares: Entwicklung und Bedeutung, Laufbahnen und Persönlichkeiten eines römischen Offiziersranges (Beihefte der Bonner Jahrbucher 37)*, Köln – Bonn.
- Dobson, B. 2000 – The primipilares in Army and Society, in: G. Alföldy – B. Dobson – W. Eck (eds.), *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit: Gedenkschrift für Eric Birley (Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien 31)*, Stuttgart, 2000, 121-138.
- Dobson, B. – Breeze, D. J., 1969 – The Rome Cohorts and the Legionary Centurionate, *Epigraphische Studien*, 8, Düsseldorf, 1969, 100-124.
- Dobson, B. – Breeze, D. J., 1993 – *Roman Officers and Frontiers (Mavors Roman Army Researches X)*, Stuttgart, 1993.
- Domaszewski, A., 1895 – *Die Religion des römischen Heeres*, Trier, 1895.
- Domaszewski, A., 1908 – *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonn, 1908.
- Domaszewski, A. – Dobson, B., 1967. – *Die Rangordnung des römischen Heeres 2 (Beihefte der Bonner Jahrbucher 14)*, Köln – Graz, 1967.
- Durry, M., 1938 – *Les Cohortes Prétoriennes*, Paris, 1938.
- Glavičić, M., 2009 – Magistrati i uglednici Arbe, *Senjski zbornik*, 36, Senj, 2009, 57-66.
- Henzen, G., 1851 - Iscrizioni latine, *Bullettino dell' Instituto di corrispondenza archeologica*, (Pour l'an 1851), Roma, 177-183
- Jadrić, I. 2012 – Pokrajinski carski kult u rimskoj provinciji Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 105, Split, 2012, 41-66.
- Jadrić, I. – Miletić, Ž., 2009 – Liburnski carski kult, *Archaeologia Adriatica*, II (1) (2008), Zadar, 2009, 75-90.
- Keppie, L., 1971 – Legio VIII Augusta and the Cludian invasion, *Britannia*, 2, London, 1971, 149-155.
- Keppie, L., 1996 – The Praetorian Guard before Sejanus, *Athenaeum*, 84, Pavia, 1996, 101-124.
- Keppie, L., 2000 – *Legions and Veterans: Roman Army Papers 1971-2000 (Mavors Roman Army Researches XII)*, Stuttgart, 2000.
- Kolendo, J., 1998 – Inscriptions en l'honneur d'Esculape et d'Hygie du valetudinarium de Novae, *Archeologia: rocznik Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk*, 49, Warszawa, 1998, 55-71.
- Kurilić, A., 1995 – Obitelj u ranorimskoj Liburniji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru (razdrio povijesnih znanosti)*, 34(21) (1994-1995), Zadar, 1995, 47-83.
- Kurilić, A., 1999 – Family Structure and Relationships in early Roman Liburnia: Liburnian 'Upper Class' families, *Atti del XI Congresso internazionale di epigrafia Greca e Latina (Roma, 18-24 Settembre 1997)*, Roma, 1999, 229-237.
- Kurilić, A., 2008 – *Ususret Liburnima: Studije o društvenoj povijesti ranorimске Liburnije*, Zadar, 2008.
- Le Bohec, Y., 1994 – *The Imperial Roman Army*, London, 1994.
- Maršić, D., 2013 – Funerary Altars of Roman lader. The study of the Topical Character and Function of Funerary Altars of the Roman Province of Dalmatia, in: Cambi, N. – Koch, G. (eds.), *Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba Rimskog Carstva / Funerary Sculpture of the Western Illyricum and Neighbouring Regions of the Roman Empire*, Split, 2013, 383-418.
- Matei-Popescu, F., 2010 – *The Roman Army in Moesia Inferior*, Bucharest, 2010.
- Maxfield, V. A., 1981 – *Military Decorations of the Roman Army*, Berkeley – Los Angeles, 1981.
- Moga, V. – Piso, I. – Drîmbărean, M., 2008 – L'aigle de la legio XIII Gemina, *Acta Mvsei Napocensis*, 43-44/I (2006-2007), Cluj-Napoca, 2008, 177-184.
- Mommsen, Th., 1881 – Observationes epigraphicae: XXVI. Nomina et gradus centurionum, *Ephemeris epigraphica: Corporis inscriptionum Latinarum supplementum*, Vol. IV, Berlin, 1881, 226-245.
- Mommsen, Th., 1888 – Bronzetafeln von Cremona, *Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, VII (3), Trier, 55-60.
- Neigebaur, J. F., 1851 – *Die Süd-Slaven Und Deren Länder in Beziehung Auf Geschichte, Cultur Und Verfassung*, Leipzig, 1851.
- Southern, P., 2007 – *The Roman Army: A Social and Institutional History*, Oxford, 2007.
- Speidel, M. P., 1994 – *Riding for Caesar: The Roman Emperors' Horse Guard*, Cambridge, Massachusetts, 1994.
- Suić, M., 1981 – *Zadar u starom vijeku (Prošlost Zadra I)*, Zadar, 1981.
- Syme, R., 1940 – Roman Senators from Dalmatia, *Serta Hoffleriana: commentationes gratulatorias Victori Hoffler sexagenario*, Zagreb, 1940.
- Passerini, A., 1939 – *Le coorti pretorie*, Roma, 1939.
- Passerini, A., 1946 – Legio, *Dizionario epigrafico di antichità romane di Ettore de Ruggiero*, IV (1), G. Cardinali (ed.), Roma, 1946, 549-627.
- Petiš, I., 2007 – The Centurions' promotion System. The Example of Dacia, *Acta Mvsei Napocensis*, 41-42/I (2004-2005), Cluj-Napoca, 2007, 125-139.
- Petolescu, C., 1995 – Q. Trebellius Maximus, [e]x trecentario, in: Le Bohec, Y. (ed.), *La hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (15-18 septembre 1994)*, Paris, 1995, 245-248.
- Pollard, N – Berry, J., 2012 – *The Complete Roman Legions*, London, 2012.
- Rankov, B., 1999 – The governor's men: the officium consularis in provincial administration, in: Goldsworthy, A. – Haynes, I. (eds.), *The Roman Army as a Community (Journal of Roman Archaeology Supplementary Series, No. 34)*, Portsmouth, Rhode Island, 1999, 15-34.
- Ritterling E., 1924-1925 – Legio, in: Kroll W. (ed.) *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XII. 1-2, Stuttgart, 1924-1925, 1186-1829.
- Wilkes, J. J., 1969 – *Dalmatia*, London, 1969.
- Wilkes, J. J., 1970 – The Equestrian Order in Dalmatia under the Principate, in: V. Miroslavljević – D. Rendić-Miočević – M. Suić (eds.), *Adriatica praehistorica et antiqua: zbornik radova posvećen Grgi Novaku*, Zagreb, 1970.

